

SARDES SPECIALE EDITIE

Drie jaar!

nummer 12-november 2011

Colofon

ISBN/EAN 978-90-5563-116-2

ISSN 1875-4392

NUR 100

Titel

Drie jaar!

Auteurs

Ijsbrand Jepma, Rita Kohnstamm, Judi Mesman, Paulien Muller,
Heleen Versteegen, Serv Vinders, Karin Westerbeek

Eindredactie

Paulien Muller, Heleen Versteegen, Karin Westerbeek

Tekstredactie

Elise Schouten

Uitgave

Sardes

Reeks

Sardes Speciale Editie, nummer 12, november 2011

Vormgeving

www.bureau-opstand.nl

Opmaak en druk

Drukkerij De Gans

Foto omslag

Alex de Vocht Fotografie

Bouwer constructie omslagfoto

Simon (drie)

Drie jaar!

Louis Steeman (Directeur Sardes a.i.)

Driejarigen

De bijdragen in deze speciale editie zijn geschreven vanuit enorme betrokkenheid bij en bewondering voor die kleuter, de driejarige. Je kunt zó van ze genieten, dat lees je in elk artikel.

Mijn jongste kleindochter is bijna drie, nog twee weekjes en dan is het ‘echt’ zover. Als je haar vraagt hoe oud ze is, zegt ze dan ook: “Bijna drie”. Alsof ze niet kan wachten. Ze ‘weet’ kennelijk dat er iets bijzonders gaat gebeuren als je drie jaar wordt. Iets om je op te verheugen. Iets dat is omgeven met een gevoel van blijheid en aandacht – hoewel sommige kinderen het vooral erg spannend vinden – en met vrolijke woorden, zoals *cadeautjes*, *leuk*, *taart*, *opa* en *oma*. Driejarigen reiken naar de toekomst en leven tegelijk volledig in het hier en nu. Een verjaardag is voor hen een feest vol van verwachtingen en een dag met bijzondere dingen, gebeurtenissen en gemoedstoestanden.

De laatste zin hierboven is duidelijk afkomstig uit de wereld van de volwassenen. Wij hebben geleerd de wereld in te delen in dingen, gebeurtenissen, gemoedstoestanden, enzovoort. De driejarige gaat langzamerhand en spelenderwijs ook dat onderscheid herkennen, benoemen en leert ermee om te gaan. Terwijl zij meespeelt in de wereld, wordt de driejarige steeds meer de persoon die zij is. Zij ervaart dat zij invloed heeft, dat zij mensen kan laten lachen, dingen voor elkaar kan krijgen. Dat er iets bijzonders gebeurt als zij niet toegeeft of juist wel. Zij leert de kracht van humor en de grens tussen wat wel en niet mag. En wij volwassenen zien vol bewondering steeds duidelijker een persoon tevoorschijn komen met een eigen karakter.

Na lezing van dit boekje begrijp ik beter hoe dat spelend leren en ontwikkelen bij driejarigen gaat. Dat het gaat om een subtiel spel waarin volwassenen en kind samen optrekken. Voor driejarigen gaan spelen, leren en opvoeden daarbij samen als de wolken in de lucht. ‘Ontwikkelingsstimulering’ en ‘ontwikkelingsgericht werken’ zijn woorden die steeds terugkomen. Succesfactor is een stimulerende omgeving, waarbij de pedagogische kwaliteit van de medewerkers in de opvang en complementariteit met de opvoeding van de ouders als meest kritische factoren worden genoemd.

De auteurs van deze speciale editie zijn het erover eens dat driejarigen zich beter ontwikkelen als de ouders en andere volwassenen waarmee zij te maken hebben dat subtiele spel beheersen van (laten) spelen, aandacht geven, ruimte creëren en zorgen voor uitdagingen en begrenzing. Je moet kennis hebben van spel om te weten wat spel doet. Als je weet wat aandacht doet, ben je beter in staat betekenisvolle aandacht te geven. Als je de werking van een VVE-programma kent, kun je het ‘ontwikkelingsgericht’ inbrengen, dus zonder te vervallen in ‘schooltje spelen’. Een van de kerngedachten in dit boekje is: ‘je moet veel in huis hebben om er als professional voor de driejarige te zijn.’

De invloed van de bredere omgeving, buiten de thuisomgeving, doet zich voor de driejarige gelden en juist op die leeftijd begint het niet benutten van ontwikkelmogelijkheden zich te manifesteren. Het is dan ook belangrijk om goed na te denken over de inrichting van de omgeving waarin de driejarige wordt opgevangen. Auteurs van dit boekje pleiten bijvoorbeeld voor een uitgekende samenwerking van mbo- en hbo-opgeleiden in de begeleiding van driejarigen en voor bijdragen aan ‘brede ontwikkelingsstimulering’ thuis. Enkelen pleiten voor het samenbrengen van peuters en kleuters. Er worden verschillende scenario’s beschreven voor de afstemming tussen opvang en basisschool en voor het organiseren van de opvang.

Ik hoop en verwacht dat deze speciale editie over de driejarige u inspireert om bij te dragen aan een optimale stimulerende omgeving, waarin driejarigen zich spelend kunnen ontwikkelen, een omgeving die bijdraagt aan hun ontwikkelkansen nu en in hun toekomst.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Inhoud

Spelen: de leervorm bij uitstek 9

Rita Kohnstamm

Driejarigen op school 15

Karin Westerbeek

Studenten leren kijken en spelen 21

Heleen Versteegen

Do not hurry, maar ... 27

Serv Vinders

Drie toekomstvisies op driejarigen 32

Interview met Anja Hol, Louis Tavecchio, Theo Magito

Ijsbrand Jepma, Paulien Muller en Karin Westerbeek

Driejarigen naar school: juridische haken en ogen 38

Ijsbrand Jepma

De opvoeding van driejarigen: klaar voor de start? 42

Judi Mesman

Rita Kohnstamm (psycholoog en publicist, www.kohnstamm.info)

Spelen: de leervorm bij uitstek

Kinderen van drie ontwikkelen zich volop in motorisch, communicatief, cognitief en sociaal opzicht. Zij doen dit met name wanneer zij spelen in een gestructureerde omgeving, die hen daartoe uitnodigt en waar een volwassene aanwezig is die hun spel stimuleert en ondersteunt. Zulke spelsituaties zijn rijke leermomenten. Daarom is het niet zinvol om ‘spelen’ en ‘leren’ als aan elkaar tegengestelde activiteiten te beschouwen.

Begin jaren vijftig van de vorige eeuw ontstond in Amerika min of meer uit het niets het begrip *terrible two's* (Dictionary.com, 2011). Het werd een gevleugeld woord voor wat men zag als de karakteristieke kenmerken van tweejarigen. Googelen levert nu bijna een miljoen hits op.

In diezelfde tijd verscheen de beroemd geworden film *A two-years old goes to hospital* (Robertson, 1952) over waarom juist voor kinderen van twee jaar een verblijf in het ziekenhuis traumatisch kon zijn. Daarna werden tweejarigen in de ontwikkelingspsychologie blijvend een categorie apart. En daar is wel iets voor te zeggen. Er is zo rond de tweede verjaardag een indrukwekkende doorbraak van mogelijkheden mét alle problemen die daarbij kunnen optreden. Ze kunnen stevig lopen (maar kunnen ook weglopen), ze kunnen zich met woorden verstaanbaar maken (maar ook ‘nee’ zeggen) en ze ervaren zichzelf heel pril als zelfstandig wezen (en willen alles zelf doen, ook wat ze nog niet kunnen). Al die ontwikkelingen samen maken dat er, zij het voorzichtig, wel een tweejarigenprofiel is te schetsen.

Driejarigenprofiel?

Is dat van driejarigen ook mogelijk? Moeilijker, denk ik. Wat zich rond de derde verjaardag afspeelt en in het jaar erna, lijkt meer een geleidelijke uitbreiding en verdieping van wat eerder vrij plotseling is ingezet. Daarbij gaan de scherpe

(‘terrible’) kantjes er wat af. Driejarigen zijn over het algemeen wat meer voor rede vatbaar. Naarmate kinderen ouder worden, doet de invloed van de omgeving zich meer en meer gelden, waardoor zij als het ware steeds wat verder uit elkaar groeien. Dé driejarige is dan ook moeilijker in beeld te brengen dan dé tweejarige.

Met drie jaar zijn de hersenen ongeveer drie keer zo groot in omvang als met drie maanden. Dat geeft veel ontwikkelingsmogelijkheden voor onder meer beweging en communicatie. Driejarigen kunnen goed springen en met twee voeten op de grond komen, al rennend van richting veranderen, op hun tenen lopen, op een klimrek klauteren en op een driewielertje rijden. Ze kunnen een bal gooien en met een beetje goede wil ook wel eens vangen. Ze kunnen zelf hun broek aantrekken en een simpel jasje, maar sluitingen zijn te moeilijk, doordat de fijne motoriek daarvoor nog niet voldoende is ontwikkeld. De meeste driejarigen beheersen hun sluitspieren en zijn zowel overdag als ’s nachts zindelijk.

Wat de taalontwikkeling betreft nemen zowel de passieve als de actieve woordenschat voortdurend toe, al zijn daarbij wel grote milieuverschillen zichtbaar. Uit een Amerikaans onderzoek bleek dat driejarigen van hoogopgeleide ouders 1100 woorden begrepen en kinderen van laagopgeleiden 525 woorden (Hart & Risley, 2003). De meerwoordzinnen van driejarigen worden langer en hun

gevoel voor woordvolgorde, vervoegingen en verbuigingen groeit. Zij gaan meervouden en verkleinwoorden gebruiken (Schaerlaekens, 2008).

Zelfbesef

In de communicatie nemen driejarigen meer en meer zelf het initiatief door vragen te stellen. Ook beginnen zij zogeheten 'situatievrije zinnen' te gebruiken: ze praten over dingen die niet aanwezig zijn en over gebeurtenissen die voorbij zijn. Maar het moet niet te lang geleden zijn. Driejarigen kunnen wel even onthouden wat hen is overkomen, maar doordat ze nog geen doorleefd zelfbesef hebben met een bijbehorend autobiografisch geheugen (er 'nog geen kaartje ikzelf aanhangt', Welch-Ross, 1995) beklijft het niet. Wel komt dat autobiografisch geheugen op gang, er is een begin van een levenslijn, een verbinding tussen het zelf van gisteren en van vandaag. Met driejarigen praten over 'weet je nog toen...' stimuleert het ontstaan daarvan.

De groei van dat zelfbesef wordt gedragen door de taal. Zonder taal kan geen doorleefd ikbesef ontstaan. Pas als een kind onder woorden kan brengen wat hij of zij heeft beleefd, kan het daaruit een bewust belevend ik destilleren. Dat gebeurt bij driejarigen op den duur door de toenemende woordenschat waarmee belevenissen aan elkaar kunnen worden geregen. En op een dag zeggen ze, doelend op zichzelf: 'ik'. Al zijn er ook kinderen die dat voor het eerst zeggen als ze nog géén drie zijn of pas als ze vier zijn.

Het zelfgevoel maakt, als het goed is, ook de weg vrij voor zelfwaardering en zelfvertrouwen. Bij jongere kinderen zijn gevoelens van trots en schaamte nog vrijwel geheel afhankelijk van reacties van volwassenen. Zij willen graag laten

“In taalspelletjes – liedjes zingen, spelen met gekke woorden, rijmwoorden verzinnen – wordt hun taalgevoel verrijkt”

zién wat hen lukt en gaan bij wat fout gaat contact juist uit de weg. Driejarigen kunnen trots en schaamte ervaren, ook als er geen volwassenen in de buurt zijn. Zij beoordelen al een beetje zichzelf (Stipek, 1993).

Kleiballetjes

De taalontwikkeling beïnvloedt ook het denken. Zonder taal blijft denken beperkt. Het is een belangrijke kritiek op de theorie van Piaget, hoe indrukwekkend ook: hij onderschat de rol van de taal. Nieuwe woorden kunnen bij kinderen immers leiden tot nieuwe gedachten, vooral ook omdat je hen al pratend op dingen kunt wijzen, dingen kunt verduidelijken en uitleggen. Ook driejarigen komen met gesprekjes die goed op hun denken aansluiten veel verder dan zonder sociale talige hulp.

Wat we bij driejarigen goed zien is wat Piaget *preoperationeel* denken heeft genoemd. Zij zijn gericht op hoe iets nu is, hoe het er nu uitziet en kunnen nog geen rekening houden met hoe het zo is gekomen. Anders gezegd: ze zijn gericht op de toestand en niet op het proces. Dat ligt aan de basis van Piaget's bekende experimenten, zoals met de kleiballetjes. Er liggen twee even grote ballen van klei. Aan een driejarig kind wordt gevraagd of ze even groot zijn en het kind zegt 'ja'. Dan wordt één van de ballen uitgerold tot een lange staaf. En hoewel het kind daar met de neus bovenop zit, zal het zeggen dat er in de staaf veel meer klei zit. De staaf lijkt immers langer (toestand) en dat verdringt de herinnering aan wat er met de klei is gebeurd (proces).

Maar als de experimenten dichter bij het dagelijks leven staan, kunnen driejarigen soms wel loskomen van de feitelijke situatie en kunnen zij zelfs *counterfactual* denken: zij kunnen zich voorstellen dat iets ook anders kan zijn dan hoe het er nu uitziet. Als het maar simpel blijft, geven ze het goede antwoord op vragen als: Carol loopt met vieze modderlaarzen over de keukenvloer. Wat denk je, als ze haar laarzen buiten had uitgedaan, werd de vloer dan ook vies? (Beck & Guthrie, 2011)

Je inleven

Kunnen denken dat iets ook anders kan zijn dan je ziet, is een eerste stapje in de richting van je kunnen inleven in een ander, in wat die andere ziet, weet of voelt. In experimenten geven driejarigen er blijk van dat te kunnen, maar dan gaat het om simpele, eenduidige situaties. Als tussen een driejarige en een ander kind een karton wordt gehouden met aan de ene kant een plaatje van een hond en aan de andere kant van een poes en hem wordt gevraagd: ‘Zie jij nu de hond of de poes?’ en daarna: ‘Wat ziet (naam van het andere kind) nu, de hond of de poes?’ dan geeft het kind meestal het goede antwoord.

Maar het dagelijks leven zit ingewikkelder in elkaar. Zeker als er emoties meespelen, is het inlevingsvermogen van driejarigen nog niet altijd sterk. Als de ene driejarige de andere in de zandbak met een schep te lijf gaat, maakt een argument als ‘Het zou jou toch ook pijn doen als hij jou met een schep sloeg’ nog niet altijd indruk. Maar het begin is er en zet zich in de loop van de tijd door (Wellman e.a., 2001). Net als kunnen helpen en delen. Ook daar komt inlevingsvermogen bij kijken: een kind moet kunnen inschatten dat een ander iets nodig heeft of graag wil hebben, terwijl het zelf die behoefte niet voelt. Dit is nog wankel, maar is in beginsel aanwezig. Volwassenen kunnen er in ieder geval een appèl op doen en dat helpt het kind dit emotionele inzicht te ontwikkelen.

Spelen is leren

Al deze motorische, communicatieve, cognitieve en sociale aspecten zijn terug te vinden in het spel van driejarigen. Niet als je hen maar wat laat aanrommelen, maar wel als de omgeving zo wordt gestructureerd dat het hen tot spelen verleidt en er

een volwassene aanwezig is voor suggesties, aanmoediging, uitleg en hulp. Spelsituaties zijn evenzoveel leermomenten. Door bewegingsspelletjes worden kinderen vanzelf actief en behendig. In de taalspelletjes – liedjes zingen, spelen met gekke woorden, rijmwoorden verzinnen – wordt hun taalgevoel verrijkt, wat minstens zo belangrijk is, zo niet belangrijker, dan correct spreken. In het spelen met materiaal – blokken, constructie-spielgoed, zand, klei, enzovoort – pendelen ze voortdurend tussen proces en toestand: ze ontdekken al doende wat je éérs moet doen en wat pas daarna kan om resultaat te krijgen. Tussen de bedrijven door merken ze wat past en niet past, wat kan en niet kan. In sorteerspelletjes zien ze wat bij wat hoort en leren ze categoriseren. In de kringspelletjes en eenvoudige rollenspelletjes leren ze luisteren naar elkaar, samenwerken en rekening houden met elkaar.

“Ze spelen weliswaar louter voor hun plezier, maar ondertussen leren ze van alles zonder dat ze het merken”

Kinderen spelen weliswaar louter voor hun plezier, maar ondertussen leren ze van alles zonder dat ze het merken. Daarom is het niet zinvol dat in discussies over driejarigen spelen en leren als aan elkaar tegengestelde activiteiten worden gezien. Spelen is voor driejarigen de leervorm bij uitstek. Jonge kinderen leren zelfs het meeste onbedoeld, latent. Het komt hen in een stimulerende omgeving aanwaaien, ze hoeven er niet speciaal voor te gaan zitten om les te krijgen. Het gaat nog zonder systematiek, maar wel effectief. Dat is het wonder van het jonge, driejarige kindbrein.

Literatuur

Beck, S. & C. Guthrie (2011). Almost Thinking Counterfactually: Children's Understanding of Close Counterfactuals. *Child Development*, 82, 4, 1189-1198.

Dictionary.com's 21st Century Lexicon.

Hart, B. & T.R. Risley (2003). The Early Catastrophe. The 30 Million Word Gap by Age 3. *American Educator*, 27, 1, 4-9.

Robertson, J. (1952). *A Two Year-Old Goes to Hospital*. Scientific Film.

Schaerlaekens, A. (2008). *De taalontwikkeling van het kind*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.

Stipek, D.J. (1993). *Motivation to learn: From theory to practice*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.

Welch-Ross, M.K. (1995). An integrative model of the development of autobiographical memory. *Developmental Review*, 15, 338-365.

Wellman, H.M. e.a. (2001). Meta-analysis of theory-of-mind development. The truth about false belief. *Child Development*, 72, 3, 655-684.

Maryam 3 jaar

Tekst en foto Paulien Muller (Sardes)

Woont bij: moeder Judith, broer Djibril (6 jaar) en poes Rosso in Utrecht.

Opvang: drie dagen per week naar de kinderopvang en één dag per week bij vrienden.

Over Maryam, de parmantige dame

Al vlak na haar geboorte merkte iemand over Maryam op: “Ze is zo van zichzelf”. Judith kan er met verbazing naar kijken hoe lekker haar dochter in haar vel zit en hoe dicht ze bij zichzelf blijft: “Ze glijdt makkelijk door het leven”.

Maryam is ook een echt dametje, dol op kleren en op schoeisel. Tijdens het interview wisselt ze maar liefst vier keer van schoenen en dat doet ze helemaal zelf; ook de moeilijke gespen van de waterschoenen krijgt ze open en dicht. Vandaag maakt ze voor het bezoek water-koffie en vraagt “Wil je ook kaneel erin?” Net als mama altijd doet.

Typisch drie: zelf bepalen

Maryam doet niks waar ze geen zin in heeft. Nu heeft Maryam bedacht dat ze met het bezoek een rondje om het huizenblok wil lopen. “Die kant op”, wijst ze en ze vertelt welk stuk van het blok ze alleen samen met mama mag lopen. “Nu wil ik weer naar mama”, verklaart ze halverwege.

Als Maryam klaar is met ‘koffie zetten’ en ‘melk maken’ voor Judith en mij, komt ze op de bank tussen ons in zitten en wil ze ook meepraten, liefst over de grote doos met dino’s op haar schoot. “Je moet je mond dicht”, zegt Maryam als ze vindt dat het interview nou wel lang genoeg heeft geduurd.

De week van Maryam

Een jaar geleden besloot Judith om Maryam van de ouderparticipatiecrèche te halen en in te gaan op het aanbod van twee kinderopvangorganisaties voor in totaal drie dagen opvang. “Het idee van een ouderparticipatiecrèche is heel sympathiek, maar voor mij als alleenstaande moeder met een eigen bedrijf toch niet ideaal, ook omdat ik er helemaal voor door de stad moest fietsen.”

Nu gaat Maryam op maandag en dinsdag naar een 3plus-groep bij de ene kinderopvang en op donderdag naar de peutergroep bij een andere opvangorganisatie. Van deze uit nood geboren constructie ziet Judith nu ook de voordelen. Bij de ene opvang zijn de leidsters wat jonger, bij de andere wat ouder, de ene omgeving is inspirerend, de andere knus, en de activiteiten die worden aangeboden verschillen ook. En Maryam gedijt daar goed bij.

Op de woensdagen is Maryam ‘s ochtends alleen met haar moeder, terwijl ze ‘s middags rond-

scharrelt tussen haar grote broer en zijn vrienden. En op de vrijdagen wordt ze van jongs af aan opgevangen door een bevriend stel, die deze dag tot hun 'kinderdag' hebben uitgeroepen en dan tevens op hun kleinzonen passen.

Voor Maryam is deze weekindeling helemaal in balans. De afwisseling van plekken, personen en gezelschapsomvang, maakt dat ze op verschillende facetten wordt aangesproken en uitgedaagd, zonder dat zij zichzelf verliest.

Karin Westerbeek (Sardes)

Driejarigen op school

In buurtschap De Meije en in Rotterdam kunnen peuters een aantal dagdelen per week naar school. Ze draaien mee in de kleutergroep. Welke motieven liggen aan deze initiatieven ten grondslag? Wat is de winst en wat zijn de ervaringen? En welke overeenkomsten en verschillen zijn er met de startgroepen waarmee op initiatief van het ministerie van OCW in pilots wordt geëxperimenteerd? We bezochten de Milandschool in De Meije en basisschool J.A. Bijloo in Rotterdam en spraken met betrokkenen.

In 2010 adviseerde de Onderwijsraad dat driejarigen gelegenheid moeten krijgen om vijf dagdelen per week naar school te gaan, omdat het hoger gekwalificeerde personeel op de basisschool kinderen beter zou stimuleren in hun ontwikkeling. Dat is nodig, vindt de Onderwijsraad, omdat het een cruciale ontwikkelingsfase betreft en omdat de kwaliteit van peuterspeelzalen en kinderdagverblijven te wensen overlaat. Het advies werd door sommigen met gejuich en door anderen met scepsis ontvangen.

Startgroepen

Inmiddels heeft het ministerie van OCW het mogelijk gemaakt om ‘startgroepen’ op te zetten voor peuters vanaf tweeënhalf jaar. Een startgroep wordt geleid door een leerkracht en een pedagogisch medewerker. De kinderen blijven op peuterspeelzaal of kinderdagverblijf, maar het aanbod dat zij krijgen valt onder verantwoordelijkheid van de school. Opnieuw zijn er felle tegenstanders, vooral uit de hoek van kinderopvang en peuterspeelzaalwerk, maar er zijn ook voorstanders die vinden dat een hbo-geschoolde leerkracht én een pedagogisch medewerker op de groep een ideale combinatie is.

De startgroep is niet het eerste experiment waarbij peuter- en kleuteronderwijs worden geïntegreerd. Her en der in Nederland zijn er initiatieven waarbij

driejarigen naar school gaan of onder verantwoordelijkheid van de basisschool vallen. Het ideaal van een doorgaande ontwikkelingslijn staat bij die initiatieven niet altijd voorop. Soms zijn het praktische overwegingen die de peuter- en de kleutervoorzieningen samenbrengen.

We namen een kijkje in buurtschap De Meij in Rotterdam, waar wordt geëxperimenteerd met driejarigen op school. “Het is goed voor de doorgaande lijn”, zeggen enthousiaste betrokkenen, en: “Peuters en kleuters passen bij elkaar.”

Peuter-kleutergroep in De Meije

De Milandschool in buurtschap De Meije is een kleine school, die in het groen verscholen ligt. Op mijn vraag of ik een keer op bezoek mocht komen, kwam het antwoord: “Dat is prima, maar dan wel deze week, want het is de laatste week. De Gemeente Bodegraven bood slechts subsidie voor één jaar, dus het project stopt.”

De Milandschool, onderdeel van de R.K. Willibrord-school in Bodegraven, had afgelopen schooljaar voor het eerst een onderbouwklas met kinderen van tweeënhalf tot vier jaar. Ze draaien drie ochtenden per week mee in een groep met vier- tot zesjarigen. De school werkt samen met Kinderopvangorganisatie KMN Kind & Co, die dit initiatief zag als een kans om in De Meije een voorziening

voor peuters te creëren en om de ontwikkelingskansen van twee- tot vierjarigen te optimaliseren. KMN Kind & Co levert een hbo-geschoolde pedagogisch medewerker die de peuter-kleuter-groep samen met een mbo-geschoolde klassen-assistent van de Milandschool runt.

De school had twee redenen voor dit initiatief. Ten eerste een principiële: door peuters en kleuters samen in één groep te zetten, wordt de overgang van peuterspeelzaal naar school vergemakkelijkt. Daarnaast is er een pragmatische reden: de kleine Milandschool wil graag leerlingen trekken uit omringende dorpen, zoals Zegveld. Zegveldse ouders zijn gecharmeerd van deze mogelijkheid en de groep telt nu negen kleuters en acht peuters.

Winst voor peuter en kleuter

Zowel Mieke Post, regiomanager van KMN Kind & Co, als Annemieke Pinkse, locatieleider Milandschool, vinden het experiment een succes. De overgang van peuter- naar kleuterperiode verloopt op deze manier vloeiender. Peuters die uitdaging nodig hebben, komen in een klas met kleuters beter aan hun trekken. Maar ook kleuters hebben er baat bij, vindt Pinkse, vooral kleuters die niet zo voorop lopen: “Voor de kleuters met een rugzakje is het heerlijk om – vergeleken bij de peuters – een paar keer per week groot, dapper en zelfstandig te zijn. En er ontstaan ook echte vriendschappen tussen peuters en kleuters.”

De pedagogisch medewerkster werkt ook in de peuterspeelzaal in Zegveld. Ziet zij veel verschil tussen de peuters hier en de peuters in de reguliere peuterspeelzaal? “Ik zie dat peuters in de peuter-kleutergroep bepaalde dingen soms heel goed kunnen; boven mijn verwachting presteren. Zo blijken ze een prentenboek dat ik niet zo snel voor peuters zou uitkiezen bijvoorbeeld heel goed te begrijpen. Of ze vinden de iconen die verwijzen naar de dagindeling heel handig. Die ervaringen gebruik ik in de peuterspeelzaal om daar het aanbod te verrijken.”

In de ruimte van de peuter-kleutergroep moesten een aantal zaken worden aangepast. Zo is er een

aankleedtafel waar de kinderen die nog niet zindelijk zijn verschoond kunnen worden en is er een toilet in de klas, zodat je zicht kunt houden op peuters die naar de wc gaan.

Verantwoordelijkheid bij de school

Ouders van peuters vinden het fijn dat hun kind nu terecht kan in De Meije. Sommige ouders van kleuters vragen zich wel eens af of hun kind in deze setting wel voldoende uitdaging krijgt en vinden het prettig dat de aanwezigheid van de peuters is beperkt tot enkele dagdelen.

“Ik zie dat peuters in de peuter-kleutergroep bepaalde dingen soms heel goed kunnen.”

Gevraagd naar aanbevelingen voor instellingen die ook een dergelijke groep willen opzetten, zegt Post: “Houd het binnen je eigen organisatie. Het beste is om de verantwoordelijkheid bij de school te leggen en een pedagogisch medewerker aan te stellen op detachingsbasis.” Ook raadt ze aan om met driejarigen te beginnen. “Ik weet dat het geen praktische suggestie is, maar met tweeënhalft jaar zijn ze echt toe aan wat meer uitdaging.”

Inmiddels heeft de Milandschool besloten om tóch door te gaan, maar dan slechts twee dagdelen per week met kinderen vanaf drie jaar. Deze kinderen haken twee dagdelen per week aan bij de combinatiegroep 1/2/3. Dat betekent dat er in deze groep kinderen zitten van drie tot zeven jaar. Vraagt dat niet teveel van de leerkracht? Ja, dat vindt de locatieleider wel. “Als ik een grote school had, zou ik groep 3 er niet bij betrekken, want dat is niet ideaal. Maar het voordeel is dat er dan een pedagogisch medewerker én een leerkracht op de groep staan. Dat is luxe.”

Peuterplusklas in Rotterdam

Ook op OBS J.A. Bijloot in Rotterdam zitten peuters

en kleuters in één groep. De groep is bedoeld voor peuters met een ontwikkelingsvoorsprong, die meer uitdaging nodig hebben dan de meeste kinderdagverblijven en peuterspeelzalen bieden. Op een zonnige dag aan het begin van het schooljaar vertellen Martin de Vet (directeur), Marion Steenberg (ib-er) en Edith van Oosterum (leerkracht groep 1/2) over deze Peuterplusklas.

Over de J.A.Bijlooschool wordt door velen gesproken in termen van ‘achterstand’, omdat de school veel migrantenkinderen heeft. Het team van deze zogenaamde ‘zwarte school’ ziet dat anders en heeft in het schooljaar 2009/2010 beleid ontwikkeld voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Dat betekende een omslag in het denken. Veel leerlingen bleken geen ‘achterstandskinderen’ te zijn, maar slimme kinderen, die alleen wat achterliepen op het gebied van woordenschat of begrijpend lezen.

Alle kinderen (van groep 1 tot en met 8) met een ontwikkelingsvoorsprong worden twee dagdelen per week opgevangen in plusklassen, waar uitdagende leerstof en opdrachten worden aangeboden. Omdat de peuterspeelzaal, waarmee de school samenwerkt, vaststelde dat peuters met een ontwikkelingsvoorsprong snakken naar meer uitdaging, werd in het schooljaar 2010-2011 gestart met een Peuterplusklas voor kinderen van drie à drieënhalf jaar. Aanvankelijk zaten er in deze groep zes peuters. Een paar van hen zijn inmiddels doorgestroomd naar groep 1. Op elk moment kunnen nieuwe peuters instromen.

Omdat er verschillende regels gelden voor de opvang van peuters en kleuters, moest de verantwoordelijkheid goed worden geregeld. De ouders tekenen een verklaring waarin zij aangeven dat zij zelf eindverantwoordelijk zijn voor de peuter die deelneemt aan de Peuterplusklas. Juridisch is de school dus niet verantwoordelijk.

Inspelen op behoeften

De Peuterplusklas is bedoeld voor peuters (mits zindelijk) die een ontwikkelingsvoorsprong

hebben. De school wil deze kinderen de kans geven zich verder te ontwikkelen zonder zich te conformeren aan de groepsnorm. “Met name meisjes,” zegt ib-er Marion Steenberg “hebben de neiging af te zakken naar het gemiddelde en dat is zonde. De Peuterplusklas trekt vooral peuters uit de wijk, maar ook kinderen uit andere delen van de stad.

De peuters draaien twee middagen per week mee met het programma in de kleutergroep en trekken zich op aan de kleuters. Daarnaast zijn er speciale uitdagende activiteiten voor de driejarigen. Het gaat daarbij zeker niet alleen om taal en rekenen. Juist driejarigen met een ontwikkelingsvoorsprong hebben nogal eens te maken met een ‘ongelijke’ ontwikkeling. Hun talige ontwikkeling loopt bijvoorbeeld ver voor op de sociale of motorische ontwikkeling. De Peuterplusklas biedt in die gevallen meer uitdaging op deze gebieden.

“Na een middag proefdraaien waren mijn bedenkingen verdwenen. Er kwam een hele enthousiaste peuter uit school.”

Er staan een ervaren leerkracht en een tutor (derdejaars pabo-student) voor de klas en aan het eind van het jaar zal er ook weer een stagestudent zijn. Dankzij deze ruime bezetting kan er veel in aparte, kleine groepjes worden gewerkt. Naast programma’s zoals *Ik & Ko* en *De Wereld in Getallen*, wordt uiteraard ingespeeld op de behoeften van de individuele leerling. Leerkracht Edith van Oosterum: “We waren al gewend om te differentiëren en in te spelen op zowel kinderen met een voorsprong als kinderen met een achterstand. Dat er nu ook peuters bij zijn, maakt dan niet veel verschil meer. Hun taalvaardigheid is vaak goed ontwikkeld en ze stellen veel vragen waaruit blijkt dat ze geïnteresseerd zijn in de onderwerpen. Motorisch merk je natuurlijk wel dat ze pas drie zijn, dus daar hou je rekening mee.” Volgens haar hebben beide groepen baat bij de integratie: “De peuters weten soms heel veel en

zijn vaak enorm nieuwsgierig: ze stellen allerlei vragen. Differentiatie gaat daardoor op een natuurlijke manier. Je gaat als leerkracht automatisch al meer uitleggen en ook kleuters pikken daar wat van op. In die zin is het goed voor alle kinderen.”

Samenwerking met ouders

Naast de Peuterplusklas gaan de peuters naar de peuterspeelzaal, waarmee veelvuldig contact is over de ontwikkeling van de kinderen en over potentiële kandidaten voor de Peuterplusklas. De kinderen die in de Peuterplusklas beginnen hebben eerst een proefperiode. Het is vooral belangrijk dat het kind zich prettig voelt, maar ook de school en de ouders moeten door willen. Volgens directeur Martin de Vet is het contact met de ouders erg belangrijk. Om een goed beeld van het kind te krijgen wordt met ouders gesproken over de interesses van het kind en de activiteiten thuis, en ouders worden goed op de hoogte gehouden van de activiteiten in de Peuterplusklas. De ouders zijn blij met het initiatief. Moeder Marlous Maat: “In het begin had ik nog wel mijn bedenkingen; Gijs is nog zo klein. Maar de leidsters en ik merkten dat hij was uitgekeken op de materialen in

de ‘gewone’ peuterspeelzaal en dat hij toe was aan een nieuwe uitdaging. Na een middag proefdraaien in de Peuterplusklas waren mijn bedenkingen verdwenen. Er kwam een hele enthousiaste peuter uit school. De projecten en het werken met de verrijkmateriaal waren voor hem een echte uitdaging.”

De school is gestart met de Peuterplusklas bij wijze van experiment. Het bestuur openbare scholen in Rotterdam vond het een goed idee, maar wilde het niet financieren. De school heeft dus zelf geïnvesteerd en volgens directeur De Vet is het geen dure voorziening. Inmiddels heeft de school toch middelen van het bestuur gekregen om extra materiaal aan te schaffen. De Vet is daar blij mee. “Nu het bestuur ziet hoe goed het gaat, wordt er ook mee gepronkt!” Volgens hem hebben projecten als dit de toekomst. “Het levert blijde peuters op. Kinderen voelen zich op hun plaats, ontwikkelen zich verder en hun ontwikkelingsvoorsprong wordt erkend en benut.” Hij voorziet in de nabije toekomst steeds meer integratie van peuteropvang en basisonderwijs. Niet alleen voor kinderen met een voorsprong, maar voor alle kinderen.

Wat zijn de overeenkomsten en verschillen met startgroepen?

Overeenkomsten

- Een goede inhoudelijke doorgaande leerlijn realiseren van voorschools naar vroegschool.
- De school is verantwoordelijk voor het aanbod voor peuters.
- Peuterspeelzaal/kinderdagverblijf en school werken intensief met elkaar samen.
- Ouderbetrokkenheid is belangrijk en krijgt veel aandacht. De rol van de ouders is bij de startgroepen wel sterker.

Verschillen

- Bij de startgroepen is de school weliswaar verantwoordelijk voor het aanbod, de peuters blijven in fysieke zin in het kinderdagverblijf of peuterspeelzaal. In De Meije en Rotterdam gaan de peuters naar de basisschool.
- In de startgroepen zitten peuters en kleuters niet samen in een groep. In De Meije en Rotterdam is dat volgens betrokkenen juist één van de meest succesvolle punten.
- In de startgroepen gaat het om vijf dagdelen en in De Meije en Rotterdam om twee tot drie dagdelen per week.
- De startgroepen worden geleid door een hbo-geschoolde leerkracht en een mbo-geschoolde pedagogisch medewerker. In de Rotterdamse plusklas staat alleen een leerkracht; in De Meije een klassenassistent en een hbo-geschoolde pedagogisch medewerker.
- De startgroepenpilots voorzien in professionalisering van schooldirecteuren, leerkrachten en pedagogisch medewerkers. In De Meije en Rotterdam is daar geen sprake van.
- De startgroepen zijn geschikt voor kinderen van werkende ouders, omdat het startgroepen-aanbod op dezelfde plek plaatsvindt als de reguliere opvang (in het kinderdagverblijf). Bij de initiatieven in De Meije en Rotterdam is hele-dag-opvang niet mogelijk.

Charlotte 3 jaar

Tekst en foto Karin Westerbeek (Sardes)

Woont bij: vader, moeder, zus Laura (7) en broer Sebastiaan (1) in een huis tegenover de speeltuin.

Opvang: drie ochtenden per week naar de peuterspeelzaal. Als baby ging Charlotte naar het kinderdagverblijf, maar sinds haar moeder haar baan heeft opgegeven om voltijds voor de kinderen te zorgen, gaat Charlotte naar de peuterspeelzaal.

Over Charlotte, de verhalenverzinstster

Charlotte verzint de meest bijzondere verhalen.

Papa: Wat is er met Panda gebeurd?

C: Panda ging naar de kattenhemel.

Papa: En wat had jij toen bedacht?

C: Weet ik niet.

Papa: Toen had Charlotte dus bedacht dat je een heel lang touw aan de ballon kan doen, dan kan de ballon heel hoog, tot in de kattenhemel, en dan kan de ballon Panda zo terughalen.

C: Maar dan hebben we wel een praatvliegje nodig.

Papa: Wat doet dat praatvliegje dan?

C: Die zit op de ballon en die zegt dan 'hoger, hoger', en 'die kant op'. En: 'Panda, Panda, kom!'

Typisch drie: de wereld willen begrijpen

Charlotte is erg bezig met familierelaties, zoals: opa is de papa van papa. Ze maakt er heel ingewikkelde constructies van: "De dochter van de man van mama. Dat ben ik."

De week van Charlotte

Drie ochtenden per week speelt Charlotte in de peuterspeelzaal. Daarnaast speelt ze veel thuis. Drie ochtenden vindt ze eigenlijk te weinig, ze wil elke ochtend wel. Elke ochtend vraagt ze: "Mag ik vandaag naar de peuterspeelzaal?" Ze kan niet wachten tot ze naar school mag.

Moeder Julia is blij met haar keuze om werk en een gezin met jonge kinderen niet langer te combineren. Het was veel stress en gedoe. Dat Charlotte vanwege deze keuze overstapte van crèche naar peuterspeelzaal vindt ze een bijkomend voordeel. Moeder: "In de crèche werd op de kinderen gepast. In de peuterspeelzaal lijkt het al veel meer op de structuur van school. Ze zitten in de kring, nemen hun eigen eten en drinken mee, zetten dat in een krat, ze maken al knutselwerkjes. Ik denk dat kinderen die op de peuterspeelzaal hebben gezeten beter zijn voorbereid op school dan crèchekinderen."

Heleen Versteegen (Sardes)

Studenten leren kijken en spelen

Driejarigen staan volop in de schijnwerpers bij beleidsmakers, wetenschappers, leidsters en leerkrachten. De peuterperiode is een gevoelige tijd: als sponzen nemen peuters alles wat nieuw is in zich op en ze ontwikkelen zich razendsnel. Deze kinderen verdienen een speciale aanpak, waarin ontwikkelingsstimulering en speels leren belangrijk zijn. Maar wat doen de opleidingen? Benaderen zij de driejarigen als een aparte groep? En zijn zij klaar voor een nieuwe praktijk, waarin de kennis van onderwijs en opvang versmelten tot een nieuwe begeleidingsvorm voor driejarigen? Ofwel: wat vinden de opleidingen van het driejarigenexperiment van de overheid? Heleen Versteegen sprak over deze vragen met opleiders van pabo's en roc's.

Roc's leiden studenten op tot pedagogisch medewerkers voor de kinderopvang of tot onderwijsassistent. Zij kunnen werken met baby's in de kinderopvang tot en met tieners in de buitenschoolse opvang. Ze specialiseren zich niet in een bepaalde leeftijdsgroep. Deze driejarige opleiding voor alleen kinderopvang is echter al een hele verbetering, want tot een paar jaar geleden kon je met één diploma terecht in de ouderenzorg, gehandicaptenzorg én kinderopvang.

Blok ontwikkelingsstimulering

Onderwijsassistenten moeten allround zijn: zij voeren ondersteunende taken uit door de hele school. Ook onderwijsassistenten specialiseren zich dus niet tijdens hun opleiding. Zij worden breed opgeleid, maar worden door scholen eerder

in de onderbouw ingezet. In de kwalificatiedossiers van de roc's is VVE een van de verplichte lesonderdelen, maar de roc's hebben veel ruimte om dit thema naar eigen inzicht in te vullen.

Beide opleidingen geven de aandacht voor de peuterperiode vooral in een blok 'Ontwikkelingsstimulering', 'VVE' of 'Spelontwikkeling'. De namen verschillen, maar de inhoud komt vaak sterk overeen: veel aandacht voor spelend leren en taalstimulering. Veel roc's gebruiken in dit speciale lesblok de materialen van Vversterk. De meeste roc's besteden wel aandacht aan het jonge kind, maar uitgedrukt in lesuren krijgt deze leeftijdscategorie niet veel meer tijd dan de andere leeftijdscategorieën. "De lobby voor het jonge kind is niet echt gaande bij de roc's", aldus Tineke Snel van ROC Haarlem.

Vversterk in de opleiding

Vversterk is een landelijk project dat de kwaliteit van voor- en vroegschoolse educatie (VVE) versterkt. Een belangrijk aandachtspunt binnen Vversterk is de structurele inbedding van VVE in de opleidingen tot pedagogisch medewerker, onderwijsassistent en leerkracht. Vversterk heeft een bronnenboek *Vversterk (in) de opleiding* samengesteld om ontwikkelingsstimulering van het jonge kind een plaats te geven in het curriculum van de opleidingen. www.vversterk.nl

Vanaf vier jaar?

Op de pabo ligt het anders. Hoewel pabostudenten de opleiding ‘breed bevoegd en breed bekwaam’ verlaten, kunnen zij zich op de meeste pabo’s halverwege het derde jaar specialiseren in het ‘oudere kind’ of ‘het jonge kind’. Het ministerie van OCW komt begin 2012 met een voorstel voor *Specialisatie jonge/oudere kind op de pabo* dat meer diepgang en specialisatie in het curriculum belooft, maar wel met behoud van de brede inzetbaarheid. Afgestudeerden zullen zo beter zijn voorbereid op de eisen die de dagelijkse beroepsuitoefening aan hen stelt, aldus de minister van onderwijs.

Al jaren maakt een groep pabodocenten – verenigd in het netwerk *Specialisten jonge kind* – zich hard voor specifieke aandacht voor het jonge kind door bijeenkomsten te organiseren en artikelen te publiceren. Het netwerk zet zich in voor de komst van een ‘kleuteropleiding’ en benadrukt het belang van de grenzeloze mogelijkheden van spel en spelend leren. Wat dat betreft zijn deze docenten voorlopig nog niet uitgespeeld (www.netwerkhethjongekind.nl).

“Het is de vraag of een student na een lesblok ‘ontwikkelingsstimulering’ klaar is voor de VVE-praktijk”

Maar hoe zit het met de aandacht voor driejarigen op de pabo? De meeste pabo’s hebben kinderen vanaf vier jaar in gedachten, maar alle geïnterviewde opleiders geven aan dat er geen duidelijke scheidslijn is tussen een drie- en een vierjarige. Belangrijker is dat de studenten het concept van spelend leren in de vingers krijgen en dat zij leren een uitdagende speelleeromgeving te creëren.

Constance van Kesteren, specialist jonge kind bij de Hogeschool van Amsterdam, vertelt dat zij op dit moment de opleiding nog richten op kinderen vanaf vier jaar. “Wij gaan er vanuit dat de leeftijds-groep onder de vier jaar wordt opgepakt door

anderen.” Van Kesteren is zich ervan bewust dat een leerkracht ook verstand van peuters moet hebben. Dat is belangrijk in verband met de doorgaande lijn en het sluit aan bij het advies van de Onderwijsraad om driejarigen bij het onderwijs te betrekken. “Studenten moeten in ieder geval kennis hebben van de ontwikkelingslijnen. Als je weet hoe een kind zich ontwikkelt, dan herken je ook of een kind achter is in zijn ontwikkeling of dat het vooral een zorgbehoefte heeft.” De Hogeschool van Amsterdam ontwikkelt een Minor *Het jonge kind*, gericht op kinderen in de leeftijd van tweeënhalft tot acht jaar.

Bij Hogeschool Inholland kunnen studenten al kiezen voor een VVE-minor, die is gericht op het jonge kind. Studenten mogen het bij deze minor behorende onderzoek en de activiteiten/opdrachten ook op een peuterspeelzaal uitvoeren.

VVE in de opleiding

Afgestudeerde pedagogisch medewerkers zien hun kansen op de arbeidsmarkt toenemen als zij aantoonbaar geschoold zijn op het gebied van VVE. Dat scheelt de VVE-locaties in nascholingskosten, want volgens de richtlijnen van de wet OKE moeten hun medewerkers getraind zijn in het werken met een VVE-programma of tijdens de initiële opleiding geschoold zijn in VVE. Veel kinderopvangorganisaties kloppen dan ook aan bij de opleidingen met het verzoek de studenten toe te rusten met VVE-kennis en -competenties.

Het is echter de vraag of een student na een lesblok VVE/ontwikkelingsstimulering klaar is voor de VVE-praktijk. De nascholingstrajecten van de VVE-programma’s bestaan uit gemiddeld zestien bijeenkomsten en coaching op de werkvloer gedurende twee jaar. Zo’n intensief programma kan onmogelijk worden ingepast in het curriculum van een opleiding van het roc. Bovendien missen de studenten het werken in de VVE-praktijk.

Waar sommige roc’s zich graag profileren met een VVE-specialisatie, doen de meeste pabo’s dat liever niet. Zij hebben bedenkingen bij VVE, omdat zij het te programmatisch vinden.

Bewust kiezen voor VVE

Een groep onderwijsassistenten liep stage op een van de VVE-scholen in Haarlem. De opleiding heeft goede afspraken gemaakt met de VVE-scholen en met de gemeente. De studenten moeten zich specialiseren in VVE. De scholen hebben ervoor gezorgd dat de studenten mee mochten doen met de Vversterktraining. Tineke Snel van ROC Haarlem: “We willen deze VVE-stageplekken volgend jaar alleen beschikbaar stellen aan studenten die voor de VVE-scholen kiezen.”

Verbreden en verdiepen

Pabo's en roc's staan voor de uitdaging een goed evenwicht te vinden tussen verbreding en verdieping van het curriculum. Verbreden is van belang omdat pedagogisch medewerkers, onderwijsassistenten en leerkrachten kennis moeten hebben van de totale ontwikkeling van kinderen. Erik Besselink van Hogeschool Iselinge: “Als je het jonge kind echt belangrijk vindt, dan moet het in het vaste pakket zitten voor alle studenten.” Besselink vindt bijvoorbeeld dat alle studenten moeten meelopen in groep 1, 2 en 3 om het aanvankelijk leesproces van kinderen van dichtbij mee te maken. Daardoor kunnen ze kinderen in het leesonderwijs beter begeleiden. Het is noodzakelijk dat studenten een stevige basis van kennis en vaardigheden verwerven ten behoeve van kinderen tussen 0 en 12 jaar.

Naast verbreden, is het van belang dat opleidingen hun curriculum verdiepen. Opleidingen moeten ervoor zorgen dat studenten zich voldoende specifieke kennis en pedagogisch-didactische vaardigheden eigen maken. Op dit moment is de mate van verdieping nog sterk afhankelijk van de student zelf. Studenten zoeken vooral verdieping in een bepaald vak of thema en specialiseren zich in mindere mate in een bepaalde leeftijdscategorie (bijvoorbeeld de driejarige).

Het is voor de opleidingen een hele puzzel om de ‘keuzestof’ van de ‘verplichte lesstof’ te scheiden. Zo vinden ze de lesstof van een minor soms ook heel belangrijk voor alle studenten. Op één punt is het glashelder: de taal- en rekenvaardigheden moeten bij alle studenten op hetzelfde niveau zijn, of het nu gaat om een student die zich specialiseert in het jonge kind of om iemand die met oudere kinderen gaat werken.

Laten spelen is een vak: een doorgaande lijn

Alle toekomstige pedagogisch medewerkers van het Koning Willem I College in Den Bosch krijgen leerstof aangeboden uit *Laten spelen is een vak*, een door het Nji ontwikkelde methode. In drie blokken van twintig weken is er aandacht voor respectievelijk baby's, peuters en het schoolkind. De studenten leren gericht naar kinderen te kijken. Door veel filmmateriaal te bekijken, oefenen de studenten hun observatievaardigheid. Vervolgens leren zij om in te spelen op wat ze bij het kind zien. Studenten die het hele programma hebben gevolgd krijgen, naast hun diploma, een certificaat *Laten spelen is een vak*.

Sommige pabo's en roc's hebben, naast de initiële opleiding, een nascholingsaanbod gericht op het jonge kind. Hogeschool Inholland biedt in Den Haag en Rotterdam bijvoorbeeld een post-hbo opleiding *Het jonge kind* van twintig dagdelen aan. Het Marnix Onderwijscentrum in Utrecht herbergt het *Kenniscentrum Jonge kind (2 tot 8 jaar)*, dat haar aanbod richt op zowel basisscholen als voor-schoolse instellingen.

Volgend of vernieuwend

In de driejarigenpilot (startgroepen) van OCW komen de werelden van onderwijs en opvang letterlijk bij elkaar. Een leerkracht moet gaan werken met driejarigen en een pedagogisch medewerker moet opbrengstgericht gaan werken. Wij waren nieuwsgierig hoe de opleidingen daarover denken.

Wat opvalt is dat geen van de geïnterviewden bekend was met de regeling, behalve dat zij er “wel iets over hebben gehoord”. Eén opleiding was onmiddellijk nieuwsgierig: “Als er een pilot in de regio is, dan zorg ik ervoor dat onze studenten daar ook zijn.” Deze gretigheid is echter een uitzondering; de meeste opleidingen gaven blijk van een afwachtende en kritische houding. Het curriculum van de opleidingen, met name van de roc's, wordt sterk beïnvloed door het werkveld, vooral door de grote kinderopvangorganisaties. Tineke Snel (ROC Haarlem) geeft aan dat de maatregelen van het ministerie niet met de opleidingen worden gecommuniceerd. “De scholen en kinderopvangorganisaties zijn veel beter geïnformeerd dan de opleidingen. Hoe

kunnen wij dan met onze toekomstige leerkrachten en leidsters inspelen op vernieuwingen?”

“Pabo's en roc's staan voor de uitdaging een goed evenwicht te vinden tussen verbreding en verdieping van het curriculum”

Er zijn natuurlijk uitzonderingen. Zo is het Koning Willem I College in Den Bosch trots op de genoemde lessenreeks *Laten spelen is een vak*. Daarnaast hopen zij dat hun studenten het werkveld iets extra's bieden met hun kennis en vaardigheden over *Natuur en techniek met peuters*. Ook de lobby voor het jonge kind vanuit de pabo's lijkt vruchten af te werpen. Maar over het algemeen lopen de opleidingen niet op de troepen vooruit. De aandacht voor VVE kwam bij de opleidingen moeizaam op gang en is inmiddels vooral vertaald in lesblokken ‘Het jonge kind’. De driejarige is op dit moment voornamelijk in handen van het roc; de pabo kijkt er vooral naar.

Voor dit artikel is gesproken met: Constance van Kesteren (Hogeschool van Amsterdam), Eric Besselink (Iselinge Hogeschool), Margreet Bos (Hogeschool InhollandZuid), Renée Frommé (Koning Willem I College), Tineke Snel en Jenny Jaspers (Nova College), Annette Sierhuis (ROC Mondriaan), René Melisse en Lilian van der Bolt (begeleiders Vversterk in de opleiding / Sardes)

El Teet Sa
3 jaar

Lyahsorn
3 jaar

Tekst en foto Paulien Muller (Sardes)

El Teet Sa

Woont bij: moeder Nan Tha Zin, vader Kanyaw en broer Kyaw Main Suu (bijna 5) in Woerden.

Opvang: vier halve dagen per week naar de peuterspeelzaal, waarvan twee keer een VVE-groep.

Lyahsorn

Woont bij: moeder Mya San, vader Lyahjarai en broertje Jaraisorn (11 maanden) in Woerden.

Opvang: vier halve dagen per week naar de peuterspeelzaal, waarvan twee keer een VVE-groep.

Over El Teet Sa en Lyahsorn, over jongens en meisjes

“Jongens zijn met alles langzamer”, denkt Nan Tha Zin: met lopen, met praten, met begrijpen. Mya San bevestigt deze constatering. Haar dochter Lyahsorn begon heel snel te spreken, terwijl het babybroertje maar één woord zegt:

vogel. En misschien zijn jongens ook wel wat stouter, denkt Nan Tha Zin, of anders komt het door het taalverschil dat haar zonen vaak slecht luisteren.

Zowel El Teet Sa als Lyahsorn praten thuis bijna alleen maar Nederlands tegen hun ouders. “Ik wil naar het strand”, zei El Teet Sa tegen zijn moeder, maar zij wist niet wat ‘strand’ betekende. Omgekeerd begrijpt hij lang niet alles van wat zij in de taal van de Karen (één van de Birmese talen) tegen hem zegt.

Typisch drie: stout en lief

“Ik ben niet stout, ik ben lief!”, zegt El Teet Sa als hij door zijn moeder terechtgewezen wordt. Zij moet hard tegen hem praten, anders gehoorzaamt hij niet. Bij Lyahsorn helpt het juist om haar te prijzen: “Je bent lief. Je bent mooi.” Dan luistert ze beter.

Beide kinderen vinden het heerlijk om naar de winkel te gaan en het speelgoed aan te wijzen dat ze willen hebben. Ze kunnen daarbij behoorlijk dwingend zijn. El Teet Sa is wel eens op de grond gaan liggen en weigerde mee te komen. Maar in de peuterspeelzaal is hij juist heel braaf en stil. Hij praat alleen als de leidsters hem iets vragen.

De week van El Teet Sa en Layhsorn

Van Birmese vrienden hoorde Nan Tha Zin dat er een 'kleine school' bestond voor kinderen die nog niet naar de gewone school gaan. Mya San kreeg deze informatie van het consultatiebureau. "Hier kunnen ze spelen met vriendjes, boekjes lezen, dingen leren begrijpen, kinderen leren kennen met wie ze later samen naar de basisschool gaan." Eerst kostte de peuterspeelzaal een paar euro per maand, nu is het 17 euro per maand. Hopelijk wordt dat bedrag niet nog hoger, verzochten beide

moeders. Beide kinderen kennen nu de dagen van de week en oefenen met 1, 2 en 3.

Lyahsorn gaat altijd graag naar de peuterspeelzaal. El Teet Sa heeft meestal geen zin om te gaan. Voorheen zat hij huilend achterop de fiets. Nu hij wat meer begrijpt, kan zijn moeder een trucje toepassen. Nan Tha Zin vertelt hem dan dat ze eerst naar school gaan en dan naar de winkel. Naar de winkel gaan vindt hij leuk. En als ze dan eerst richting peuterspeelzaal fietsen, is hij even boos, maar als hij eenmaal binnen is, vindt hij het prima.

Serv Vinders (Childcare International)

Do not hurry, maar...

De Onderwijsraad adviseert om de startleeftijd voor de basisschool (voor bepaalde groepen) te verlagen naar drie jaar. Serv Vinders vraagt zich af in hoeverre we dit pleidooi moeten omarmen. Om een antwoord te vinden op deze vraag, neemt hij een kijkje buiten onze landsgrenzen. Wat kunnen we leren van bijvoorbeeld Finland en Vlaanderen, landen die hoge PISA-scores krijgen? En wat betekenen deze buitenlandse ervaringen voor het pleidooi van de Onderwijsraad?

Tijdens een werkbezoek aan Finland vroeg een Nederlandse deelnemer hoe het toch mogelijk is dat Finland de beste PISA-scores (vergelijkende cijfers van leerlingen op verschillende deelgebieden) heeft in Europa, terwijl het basisonderwijs hier pas start op zevenjarige leeftijd. Het antwoord was: “Do not hurry with children. They learn when they are ready.” En kennelijk zijn volgens Finse opvattingen kinderen van zes of zeven jaar ‘ready’ voor de basisschool.

Finland

Voordat Finse kinderen zeven jaar zijn, is er een opvangsysteem met verschillende mogelijkheden. In het eerste levensjaar zijn de meeste kinderen thuis, omdat de meeste ouders gebruikmaken van ouderschapsverlof. Tussen het eerste en zesde jaar worden kinderen opgevangen door gastouders, gaan ze naar een (meestal gemeentelijk) kinderdagverblijf of zorgen ouders (veelal moeders) zelf voor hun kinderen. Op zesjarige leeftijd kunnen kinderen (zoals in vele Scandinavische landen) naar een preschool class. Vrijwel alle kinderen maken hiervan gebruik. Vanaf zeven jaar gaan kinderen naar het officiële basisonderwijs.

Het niveau van de reguliere kinderopvang in Finland is erg hoog. Er wordt 10 tot 12 uur per dag opvang geboden, pedagogisch medewerkers

hebben veelal een bachelor opleiding en er is een curriculum, waarin aandacht is voor ‘care, education and introduction’. Voor kinderen van één tot drie jaar geldt de norm van één professionele kracht op vier kinderen; voor kinderen van drie tot zes jaar is één professionele kracht op zeven kinderen de norm. Er is veel aandacht voor de overgang van opvang naar onderwijs en volgens de OESO is het educatieve niveau van de opvang tot zes jaar hoog. Er is in Finland alleen voor kinderen tot acht jaar een uitgebreid netwerk van buitenschoolse opvang. De basisscholen hebben op dit punt geen formele verantwoordelijkheid, maar bieden wel vaak buitenschoolse opvang aan. De OESO, die zeer positief is over Finland, ziet dit als één van de zwakke punten.

Vlaanderen

Ook Vlaanderen scoort goed in de PISA-vergelijkingen. Iets minder goed dan Finland, maar Vlaanderen bevindt zich zeker in de Europese kopgroep. In het Belgische systeem gaan kinderen met tweeënhalve jaar naar de kleuterschool. Vrijwel alle kinderen in de leeftijdsgroep van tweeënhalve tot zes jaar bezoeken de kleuterschool. Dit succes is mede te verklaren door het feit dat de kleuterschool voor de ouders vrijwel gratis is. Er worden de laatste jaren pogingen gedaan om kinderen die de kleuterschool niet bezoeken (veelal kinderen

van migranten) ook te bereiken. De Vlaamse overheid probeert migrantenouders van kinderen die de kleuterschool niet bezoeken, te verplichten om hun kind in ieder geval het laatste jaar (vanaf het vijfde jaar) naar de kleuterschool te laten gaan, tenzij het kind met goed gevolg een taaltest uitvoert.

“Je zegt toch ook niet dat kinderen maar part-time naar school hoeven, omdat de moeder part-time werkt?”

Nadruk in de Vlaamse kleuterschool ligt op het leren van sociale vaardigheden, burgerschapsvorming, creativiteit en voorbereiding op het basisonderwijs. De verhouding leraar-kind is: één leerkracht/ pedagogisch medewerker op 19 kinderen. In de praktijk is de verhouding meestal beter. De schooldag op de kleuterschool duurt meestal van 8.30 uur tot 15.30 uur. Na afloop bestaat de mogelijkheid van buitenschoolse opvang, waarvan ongeveer 33% van de kinderen gebruikmaakt. De Vlaamse overheid doet pogingen om de buitenschoolse opvang uit te breiden en de kwaliteit ervan te versterken.

Startleeftijd vervroegen?

In tegenstelling tot de opvattingen in ons land, scoort Nederland ook erg goed in de PISA-studies. Bij ons gaan vrijwel alle kinderen met vier jaar naar de basisschool, terwijl dit pas op vijfjarige leeftijd verplicht is. De Onderwijsraad heeft de discussie aangezwengeld over de vraag of het gewenst is om voor sommige groepen (zwakke) kinderen de startleeftijd voor het basisonderwijs te verlagen. Het is niet mogelijk om hierover op basis van de hiervoor geschetste vergelijking met andere landen conclusies te trekken. De vergelijking laat immers zien dat er wat dit betreft niet één weg naar Rome leidt. Is er vergelijkend onderzoek dat meer houvast biedt?

De Cambridge Review is een vergelijkende studie in het Verenigd Koninkrijk naar voorwaarden en omstandigheden van de overgang naar het (verplichte) basisonderwijs. Deze studie concludeert op grond van recent hersenonderzoek bij jonge kinderen én ontwikkelingspsychologische inzichten dat een startleeftijd van vijf/zes jaar aan te bevelen zou zijn. In de Cambridge Review wordt Nederland overigens gezien als een bijzonder voorbeeld van een ‘mengsysteem’. Dat veel vierjarigen naar school gaan, wil immers niet zeggen dat er dan al ‘geleerd’ wordt in de enge zin van het woord. De onderbouw wordt gezien als een overgangsfase naar het ‘echte’ leren vanaf zes jaar.

Uit bovenstaande kunnen we in ieder geval concluderen dat er niet één waarheid is als het gaat om de ideale leeftijd waarop kinderen hun leerperiode op school zouden moeten beginnen. Wel zijn er aanwijzingen dat het pleidooi voor verlaging van de leeftijd van vier naar drie jaar niet wordt gestaafd door ervaringen in de meeste andere landen. Hoewel de ervaringen in Vlaanderen dat pleidooi mogelijk juist wel bevestigen.

Kwaliteit van kinderopvang

We moeten hierbij echter een belangrijke kanttekening maken, die betrekking heeft op de kwaliteit van de kinderopvang in de periode vóór school. Daar is in essentie ook het pleidooi van de Onderwijsraad op gebaseerd. De kwaliteit van de kinderopvang in bijvoorbeeld Finland, maar ook in Zweden en Denemarken, is hoger dan in Nederland. Een aantal (educatieve) functies die bij ons worden vervuld door het basisonderwijs, worden in veel landen vervuld door een kinderopvangsysteem. Mat andere woorden: de kinderopvang in deze landen heeft meer educatieve kwaliteit dan de Nederlandse kinderopvang. De vraag hoe het is gesteld met de educatieve kwaliteit van de kinderopvang lijkt dan ook een wezenlijker vraag dan de vraag op welke leeftijd kinderen op school moeten beginnen. Bij een slecht kinderopvangsysteem en een goed schoolsysteem is het wellicht te bepleiten dat de startleeftijd wordt verlaagd. En dat is eigenlijk het pleidooi van de Onderwijsraad.

Maar zou zij datzelfde pleidooi houden als het kinderopvangsysteem in Nederland een hoge kwaliteit zou hebben (zoals bijvoorbeeld in Finland)? Ik ben van mening dat de Onderwijsraad in dat geval niet tot dat pleidooi gekomen zou zijn. De vraag is of het mogelijk is om het Nederlandse systeem van kinderopvang een kwalitatieve impuls te geven. Op zich is dat mogelijk (en ten dele ook al gerealiseerd), maar er zijn institutionele belemmeringen die ook bij een duidelijke kwaliteitsverbetering blijven bestaan: het part-timekarakter van de kinderopvang en het opleidingsniveau van de pedagogisch medewerkers.

Het part-timekarakter van de kinderopvang in Nederland heeft te maken met het feit dat kinderopvang bij ons in de eerste plaats een arbeidsmarktinstrument is. De meeste kinderen gaan maar twee of drie dagen naar de kinderopvang, omdat het is gekoppeld aan de werktijden van hun ouders, meestal moeders. En die werken in grote meerderheid part-time. Deze relatie tussen werktijden van ouders en kinderopvang is ongekend in landen zoals België, Finland en ook Duitsland. In deze landen reageert men in grote lijn als volgt op ons systeem: “Je zegt toch ook niet dat kinderen maar part-time naar school hoeven, omdat de moeder part-time werkt?” Dit antwoord illustreert het verschil tussen de Nederlandse kinderopvang en de kinderopvang in vele andere landen. Bij ons is kinderopvang in de eerste plaats een arbeidsmarktinstrument en dan pas een educatief instrument. Als we namelijk overtuigd zouden zijn van de educatieve functie van kinderopvang, zouden kinderen niet of veel minder part-time naar een kinderopvangvoorziening gaan. Welnu mijn overtuiging is dat de Nederlandse kinderopvang nog lang een part-time karakter zal blijven houden. Daarin is een educatief programma moeilijker te realiseren.

Daarnaast is 90% van de Nederlandse pedagogisch medewerkers opgeleid op mbo-niveau 3. In vrijwel alle andere landen is dat ook het geval. Maar het verschil is dat er in die landen ook voldoende medewerkers in de kinderopvang werken die op een hoger niveau zijn opgeleid (hbo- of bachelorniveau). Zodoende kunnen deze

kinderopvangvoorzieningen in de groepen een kwalitatief hoger educatief aanbod realiseren.

Aanbevelingen

Dit alles is geen verwijt aan de Nederlandse kinderopvang. Aan beide cruciale factoren – de part-time opvang en het opleidingsniveau van pedagogisch medewerkers – kan in de nabije toekomst alleen verandering optreden bij een gericht beleid van alle betrokkenen: overheid, werkveld, ouders en opleidingen. Dat is mogelijk en zou eigenlijk het uitgangspunt moeten zijn.

“De vraag hoe het is gesteld met de educatieve kwaliteit van de kinderopvang lijkt een wezenlijker vraag dan de vraag op welke leeftijd kinderen op school moeten beginnen.”

Maar is het pleidooi van de Onderwijsraad, gezien het bovenstaande, nu zinvol of juist een stap in de verkeerde richting? Als ik kijk naar de voorbeelden van Finland en Vlaanderen, zijn er wel een aantal aanbevelingen te doen:

1. Het succes van de Vlaamse kleuterschool wordt voor een deel verklaard door het feit dat de kleuterschool vrijwel gratis is voor ouders. Ook in Finland is de maximale bijdrage van ouders 15% (tegen straks 33% in Nederland). Cruciale vraag is of de kosten van ouders voor deelname aan de startgroepen voor driejarigen gelijk zullen zijn aan de kinderopvang of aan het onderwijs?
2. Op de moderne arbeidsmarkt is er een toenemende vraag naar onderwijs en opvang voor een groter deel van de dag. Finland en Vlaanderen hebben voor buitenschoolse opvang een systeem met open einden. Bij een verlaging van de leeftijd, zoals in de startgroepen, moet dit uitdrukkelijk worden betrokken. Hierbij kunnen moeilijke transitieën ontstaan.

3. Een deel van de pedagogisch medewerkers/leraren moet – ook bij opvang van driejarigen – op hbo-niveau zijn geschoold (zoals ook voorgesteld).
4. Verlaging van de entreeleeftijd naar 3 jaar strookt op zich niet met de kennis en de ervaringen in het buitenland. Als we echter rekening houden met de specifieke kenmerken van de Nederlandse kinderopvang, dan gaat het pleidooi minder tegen de stroom in. Het is echter beter te streven naar kwaliteitsimpulsen in de kinderopvang (bijvoorbeeld gericht op betere taalontwikkeling van pedagogisch medewerkers) om hetzelfde doel te bereiken: namelijk een optimale ontwikkeling van jonge kinderen.

Literatuur

Alexander, R.J. (2009), *Children, their world, their education: final report and recommendations of the Cambridge Primary Review*. London: Routledge

Max 3 jaar

Tekst en foto Heleen Versteegen (Sardes)

Woont bij: pleegouders Clemens en Caroline en negen oudere broertjes en zusjes (waarvan drie al uit huis) in Amsterdam.

Opvang: vijf ochtenden in de week naar de peuterklas bij de vrije school.

Over Max, de voetballer

Max is één brok energie en hij is zo sterk als een volwassene.

“Een grens is voor Max nooit zomaar een grens, hoe je hem ook stelt!”

Max voetbalt graag en kan daarin goed zijn energie kwijt.

Max, wat is jouw lievelingsknuffel?

M: Mijn voetbal.

De andere kant van Max is de dromerige en gevoelige jongen. Iedere ochtend komt hij even bij Clemens en Caroline in bed liggen om te knuffelen. “Ik moet mijn arm dan op een bepaalde manier om hem heen doen.”

Typisch drie: ontwaken

Max is net hersteld, hij is heel ziek geweest. Het begon onschuldig met waterpokken, maar de pokken raakten geïnfecteerd. In het ziekenhuis moest Max vechten voor zijn leven. Op de leeftijd

van drie of vier jaar – zo zeggen de antroposofen – ontwaakt het kind. Soms gebeurt dat door een heftige gebeurtenis, zoals bij Max. Na zijn ziekbed verraste Max zijn pleegouders met een uitspraak over zijn afkomst.

M: Mijn papa is niet hier.

Waar is hij dan?

M: Hij is ergens anders. Mijn mama is ook ergens anders.

De week van Max

De peuterklas start vanaf drie jaar. “Hij was er toen echt aan toe. Hij zag zijn zusjes steeds naar school gaan en dacht: dat wil ik ook.” Max gaat iedere ochtend met veel plezier naar de peuterklas.

Caroline haalt Max altijd zelf op en samen met zijn broertjes en zusjes gaan ze in optocht naar huis. Soms lopen ze even langs de natuurwinkel en kopen ze daar wat lekkers voor bij de thee. Pas als ook de oudste kinderen thuis zijn, gaat het hele gezin thee drinken. Max is dan al moe, maar hij wil dat echt niet missen. Daarna gaat iedereen spelen. Wat wil je later worden Max?

M: De koning van Hermes.

IJsbrand Jepma, Paulien Muller en Karin Westerbeek (Sardes)

Drie toekomstvisies op driejarigen

Wat moet er met driejarigen gebeuren? En wie is daar verantwoordelijk voor: de school of de kinderopvang? We legden deze vraag voor aan Anja Hol, voorzitter van de raad van bestuur van Kinderopvang Humanitas, Louis Tavecchio, bijzonder hoogleraar Kinderopvang aan de UvA, nu met emeritaat, en Theo Magito, directeur van de CED-groep. Hun visies lopen flink uiteen en weerspiegelen de discussie die hierover momenteel in Nederland wordt gevoerd. Over bepaalde zaken, zoals het belang van goed opgeleide professionals en de rol van de politiek, zijn deze deskundigen echter opvallend eensgezind. We laten hen één voor één aan het woord.

Anja Hol: jonge kinderen naar het kindercentrum

Tot zes jaar naar het kindercentrum

Het toekomstbeeld voor driejarigen dat Anja Hol, voorzitter van de raad van bestuur van Kinderopvang Humanitas, voor ogen heeft, staat lijnrecht tegenover de huidige politieke werkelijkheid.

Terwijl jonge kinderen momenteel steeds meer worden ondergebracht bij het basisonderwijs – het experiment van de startgroepen vormt daarvan het bewijs – pleit zij ervoor om kinderen tot zes jaar onder te brengen bij kindercentra. De essentie van dit stelsel, dat onder meer in Duitsland, Noorwegen en Zweden in praktijk wordt gebracht, is dat kinderen pas op hun zesde of zevende jaar naar de basisschool gaan. Tot die tijd bezoeken zij een kindercentrum, waar zij ontwikkelingsstimuleringsactiviteiten doen en een educatief aanbod krijgen. Om de drempel zo laag mogelijk te maken, zou dit idealiter een kosteloze basisvoorziening moeten zijn.

Nieuwe opleiding

Zo'n kindercentrum voor nul- tot zesjarigen vereist volgens Hol nieuwe opleidingen op mbo-4- en hbo-niveau, die zijn gericht op het werken met jonge kinderen. De huidige mbo-3-opleidingen zijn

hiervoor ontoereikend, maar de overheid wil niet investeren in de verbetering van de opleiding van pedagogisch medewerkers. Ook uitbreiding van de huidige pabo met een specialisatie voor het jonge kind rust studenten onvoldoende toe om in een kindercentrum aan de slag te gaan.

Politieke visie ontbreekt

Probleem is dat de politiek in Nederland geen (eenduidige) visie heeft op het jonge kind en op het stelsel van voorschoolse voorzieningen. Anja Hol ziet een minister met scoringsdrang. Uit de PISA-resultaten blijkt dat we het in Nederland helemaal niet zo slecht doen. Toch worden deze internationale vergelijkingen steevast van stal gehaald om beleid te legitimeren dat is gericht op achterstandenbestrijding, zoals het experiment met de startgroepen. Omdat het met de prestaties van kinderen niet goed zou gaan, moeten ze eerder aan het leren worden gezet. Er bestaat volgens Hol echter geen enkele wetenschappelijke legitimatie om het leren van kinderen te vervroegen. Er zou in Nederland algemene erkenning moeten komen voor het feit dat spel de bron is van leren. Nu zien we dat het leren zich opdringt aan het jonge kind. In veel kleutergroepen spelen kinderen steeds minder en neemt het doelgericht leren toe. Anja

Hol vindt dit een gevaarlijke ontwikkeling waarvoor we beducht moeten zijn.

Moloch onderwijs is sta-in-de-weg

Wat het toekomstideaal van Anja Hol in de weg staat is de ‘moloch onderwijs’. Het onderwijs is zeer gehecht aan de verworven autonomie en claimt ten onterechte het alleenrecht op leren. Door de toenemende bevolkingskrimp zullen basisscholen nog harder aan het jonge kind gaan trekken. Zij worden hierin gesteund door de plannen van de minister en voorstellen van de Onderwijsraad. Omdat ouders het gevoel hebben dat onderwijs ‘meer waard is’ dan kinderopvang, zullen veel ouders het toejuichen dat kinderen op jongere leeftijd naar de basisschool gaan.

Harmonisatie

De peuterspeelzaal heeft in de optiek van Anja Hol in de toekomst geen bestaansrecht meer. Het ‘paar uurtjes-aanbod’ past niet meer in deze tijd. Bovendien zien we een toenemende segregatie, doordat kinderen uit achterstandsgroepen worden geconcentreerd in peuterspeelzalen met een VVE-programma. Dat moet de samenleving niet willen.

Harmonisatie van het voorschoolse stelsel – de integratie van peuterspeelzaal en kinderopvang – is in aanleg een goed initiatief. Wel vindt Hol dat de kinderopvang leidend moet zijn in dit harmonisatieproces. De ontwikkelingen die daarbinnen plaatsvinden moeten passen binnen de kinderopvangsector.

“De peuterspeelzaal heeft in de optiek van Anja Hol in de toekomst geen bestaansrecht meer”

In de toekomst moet er één voorschoolse voorziening zijn, die diverse arrangementen voor jonge kinderen aanbiedt, elk met een eigen prijskaartje. Afhankelijk van de behoeften van het kind en van de ouders (wel of niet werkend)

kunnen ouders een passend arrangement afnemen.

Geen VVE, maar ontwikkelingsgericht werken. Anja Hol is geen voorstander van VVE-programma's. Zij vindt dat de effecten worden opgeblazen en dat het werken met een VVE-programma vaak als schaamlap wordt gebruikt: ‘Kijk eens wat wij doen’. Het is goed dat kinderen die dat nodig hebben een extra steuntje in de rug krijgen, maar dat hoeft niet per se met een VVE-programma. Wanneer ontwikkelingsgericht werken in de DNA-structuur van de kinderopvang zit, is het werken met een VVE-programma overbodig.

Louis Tavecchio: meer aandacht voor sociaal-emotionele ontwikkeling

De Nederlandse kijk op kinderopvang

Louis Tavecchio, emeritus bijzonder hoogleraar Kinderopvang, is pragmatisch als het gaat om de toekomstige positie van driejarigen in de opvang of het onderwijs. In Nederland leeft nu eenmaal nog steeds het idee dat kinderen het beste thuis kunnen worden opgevoed. Ook staat het werken met jonge kinderen hier van oudsher lager aangeschreven dan het werken met oudere kinderen.

Tavecchio spreekt met enthousiasme over het model in Scandinavische landen, waar kinderopvang wordt beschouwd als aanvulling op de opvoeding van de ouders en niet als een noodzakelijk kwaad. Bovendien wordt er in deze landen veel waarde gehecht aan de kwaliteit van de pedagogisch medewerker. We zullen het in Nederland niet voor elkaar krijgen dat iedereen die met jonge kinderen werkt tenminste op hbo-niveau is geschoold. In de toekomstvisie van Tavecchio is dat nu juist wél de werkelijkheid.

Het belang van hooggeschoolde professionals

De kwaliteit van professionals – zowel wat betreft instructie als pedagogische kwaliteit – is het belangrijkste speerpunt in zijn betoog. Hij haalt het voorstel aan van oud-staatssecretaris van onderwijs Sharon Dijksma dat tenminste een kwart van het personeel in de opvang op hbo-

niveau geschoold zou moeten zijn. Zij moeten scholing op de werkvloer managen en als pedagogische coaches functioneren. Nu zijn kinderopvangorganisaties hele platte organisaties met weinig differentiatie, ook in beloningsstructuur. Tavecchio vindt dat pedagogische coaches best meer mogen verdienen; verschil er mag zijn. Pabo's zouden (weer) moeten differentiëren naar ontwikkelingsfasen: jonge kinderen (3-7 jaar), middenbouw en bovenbouw. Daarmee zou ook de ontwikkeling van driejarigen heel serieus worden genomen. Nadeel daarvan is wel dat de weinige mannelijke pabo-studenten dan nog minder geneigd zullen zijn om les te geven aan de onderbouw, omdat zij meer dan vrouwelijke studenten zijn gericht op kennisoverdracht.

“In de visie van Tavecchio is straks iedereen die met jonge kinderen werkt tenminste op hbo-niveau geschoold.”

Koppeling met thuissituatie

Een ander speerpunt in het betoog van Tavecchio is de koppeling van center-based activiteiten aan home-based activiteiten. Om ontwikkelingsgerichte kinderopvang daadwerkelijk effectief te laten zijn moet deze gekoppeld zijn aan ontwikkelingsstimulering in de thuisomgeving van het kind. Amerikaans onderzoek naar achterstandenbestrijding laat zien dat deze combinatie essentieel is. Toch wordt de gezinscomponent vaak achterwege gelaten omdat men dit als te duur en te lastig beschouwt. Tavecchio ziet het bijvoorbeeld als een uitdaging om activiteiten op te zetten waarin vaders – zeker als ze slechts een beperkt aantal uren van de dag of de week in het gezin aanwezig zijn – worden betrokken bij de opvoeding.

Geen VVE, maar aandacht voor sociaal-emotionele ontwikkeling

Tavecchio heeft veel moeite met de huidige nadruk op VVE in de opvang van driejarigen, omdat de effectiviteit daarvan nog steeds niet is bewezen.

Er worden miljoenen in VVE geïnvesteerd, niet omdat wetenschappelijk is aangetoond dat het werkt, maar omdat de politiek ‘iets wil doen voor kansarme groepen’.¹ De verhouding tussen de kosten van de implementatie van deze programma's en de kwaliteit van de kinderonwikkeling die het oplevert is zoek. Tavecchio pleit ervoor om, in plaats van VVE, meer aandacht te besteden aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Uit Amerikaans onderzoek blijkt dat 20% van de driejarigen uit kansarme groepen ‘not yet ready to learn’ is. Deze kinderen vertonen aanpassings- en gedragsproblemen, zoals ‘niet kunnen samenspe-len’, ‘zich niet kunnen concentreren’, ‘niet stil kunnen zitten’. Nu ligt de nadruk (te) sterk op het voor- en vroegschoolse, op cognitieve vaardigheden en de toetsing daarvan.² Maar voordat kinderen zich cognitief verder kunnen ontwikkelen, moet eerst ‘de ondergrond vruchtbaar worden gemaakt’. Dit betekent dat we de sociaal-emotionele ontwikkeling evenwaardig in de ontwikkelingsstimulering moeten betrekken, ook al is deze moeilijker te beoordelen of te kwantificeren dan de cognitieve ontwikkeling.

De kinderopvang of de school?

Over de institutie waarbij driejarigen het beste in handen zijn doet Tavecchio geen uitspraken. Wel denkt hij dat de school het uiteindelijk zal winnen, omdat het onderwijs veel sterker is georganiseerd dan de kinderopvang en dieper is geworteld in de Nederlandse samenleving. Maar welke instellingen uiteindelijk ook de zeggenschap krijgen over de ontwikkeling van driejarigen, het belangrijkste is dat deze kinderen te maken krijgen met kwalitatief hoogwaardige professionals die:

- weten waar driejarigen sociaal-emotioneel moeten staan en hoe dat is te bereiken;

1 Voor zover Amerikaans onderzoek wel effect laat zien, is er sprake van sterke selectie-effecten in de onderzoekspopulatie.

2 Bijkomend probleem is dat de nadruk ligt op vaardigheden waarin meisjes meestal beter zijn dan jongens, zoals taalvaardigheid, terwijl de vaardigheden waarin jongens meestal beter zijn, zoals grove motoriek en ruimtelijk inzicht, minder relevant worden geacht.

- weten waar driejarigen cognitief moeten staan en hoe dat is te bereiken;
- kennis hebben van aanpassings- en gedragsproblemen van driejarigen, deze kunnen constateren³ en er adequaat mee om kunnen gaan.

Theo Magito: één opvang voor iedereen

Geïntegreerde voorziening voor alle kinderen

Theo Magito, directeur van de CED-Groep, heeft een duidelijk beeld van de toekomstige opvang van driejarigen: over een jaar of tien zal er één geïntegreerde voorziening zijn voor alle kinderen tot twaalf jaar. Het onderwijs maakt daar deel van uit. Bij economische groei zullen de druk op vrouwen om te gaan werken en de vraag naar kinderopvang toenemen. Ouders en werkgevers zullen vragen om kwalitatief goede kinderopvang. Daarnaast blijkt uit onderzoek dat vroeg beginnen met gerichte ontwikkelingsstimulering leidt tot betere prestaties op latere leeftijd. Omdat politici graag willen dat Nederland een belangrijke rol speelt in de internationale kenniseconomie, zullen ook zij streven naar kwalitatief goede stimulering voor jonge kinderen. Er zal dus een basisvoorziening komen voor alle kinderen.

Vloeiende overgangen

Integratie van voorzieningen is met name gunstig voor het kind zelf. Het grote voordeel van integratie van kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en basisscholen is dat er sprake zal zijn van vloeiende overgangen. Opvang en onderwijs zijn dan niet meer twee volledig verschillende culturen, maar er is een doorgaande lijn in de pedagogische benadering. Bovendien kunnen kinderen hun vriendjes en vriendinnetjes dan gewoon meenemen.

De huidige lappendeken van voorzieningen, is zowel inhoudelijk als logistiek rommelig en heeft

negatieve effecten voor kinderen, ouders en werkgevers. Magito beseft dat het niet eenvoudig is om de voorzieningen te integreren. Met name de integratie van onderwijs en peuterspeelzalen enerzijds en de kinderopvang anderzijds is een uitdaging, omdat de commerciële kinderopvang andere belangen heeft dan scholen en peuterspeelzalen. Toch is Magito ervan overtuigd dat de ingewikkelde puzzel van de integratie zal worden opgelost.

Betere ontwikkelingsstimulering

Op de vraag wat er in kwalitatief opzicht moet verbeteren in de opvang van driejarigen, verwijst Magito naar de Rijksinspectie, die constateert dat het pedagogisch klimaat in de opvang goed is, maar dat er wat betreft ontwikkelingsstimulering nog een wereld is te winnen. Er is geen goede doorgaande lijn tussen de peuter- en kleuterperiode en de kwaliteit van de ontwikkelingsstimulering kan veel beter. Magito is enthousiast over de startgroepenpilots van OCW en andere initiatieven in het land, waarbij peuters in het basisonderwijs integreren. Hij denkt dat VVE in de huidige vorm over tien jaar niet meer zal bestaan, al zal de inhoud ervan zeker overeind blijven. Maar het zal geen doelgroepenbeleid meer zijn. Ontwikkelingsstimulering is dan onderdeel geworden van de basisstructuur voor alle jonge kinderen.

“Magito is ervan overtuigd dat er over een jaar of tien één geïntegreerde voorziening is voor kinderen tot twaalfjaar.”

Goed geschoold personeel en taakdifferentiatie

Integratie van peuters in het basisonderwijs stelt volgens Magito hoge eisen aan het personeel. Het niveau van professionals die met peuters werken, zou even hoog moeten zijn als in de andere groepen van de basisschool. Dat betekent dat er in elke groep een hbo-er is, die zorgt voor goede inhoudelijke en didactische ondersteuning van de kinderen. Daarnaast blijft mbo-geschoold personeel nodig. Magito vindt dat er, genuanceer-

³ Tavecchio noemt de ASPI (Adjustment Scales for Preschool Intervention) als instrument om emotionele en gedragsproblemen in de voorschoolse leeromgeving vast te stellen (zie: Tavecchio, L., 2011. Voor kinderen met gedrags- en aanpassingsproblemen komt de voorschool te vroeg. *Kind & Adolescent Review*, nr. 2, p. 225-229).

der dan nu gebeurt, moet worden bekeken welke taken er liggen en wie die het beste kan uitvoeren. Dat geldt overigens niet alleen voor het omgaan met jonge kinderen. De kwaliteit van het gehele basisonderwijs kan verbeteren door een adequate taakdifferentiatie in te voeren en onderscheid te maken in taken op hbo- en mbo-niveau.

De angst dat door de integratie van peuters in het basisonderwijs een te 'leergerichte' omgeving ontstaat, deelt Magito helemaal niet. Er is volgens hem geen enkele leidster of kleuterleerkracht die denkt dat het alleen gaat om leren... Iedereen die met jonge kinderen werkt weet dat ontwikkelingsstimulering bréde ontwikkelingsstimulering moet zijn. Veel argumenten van tegenstanders van integratie herinneren hem aan de vroegere discussie over de integratie van het kleuteronderwijs en de lagere school. Hij ziet het als een achterhoedegevecht. De veranderingen zullen hoe dan ook doorgaan.

Geen hoge verwachting van de politiek

Wat Magito zorgen baart, is de eenzijdige nadruk

vanuit de politiek op verantwoording, targets en basisvaardigheden. Beleidsmakers en politici hebben behoefte aan targets en kunnen maar één prioriteit per keer aan, terwijl leerkrachten, leidsters en ouders gewend zijn om te werken met veel prioriteiten tegelijk. Van de politiek verwacht Magito niet veel. Dit kabinet investeert onvoldoende in het jonge kind en heeft geen visie. Tegelijkertijd willen politici dat we internationaal vooraan staan als kenniseconomie: ze willen voor een dubbeltje op de eerste rang zitten. Daarom verwacht Magito dat anderen het voortouw zullen nemen, zoals schoolbesturen en peuterspeelzaalwerk. Dat zien we nu ook al bij de ontwikkeling van integrale kindcentra en bij initiatieven met startgroepen. Overigens komen die initiatieven niet altijd in de eerste plaats voort uit het ideaal van een doorgaande lijn, maar uit praktische overwegingen. In krimpgebieden is een integraal kindcentrum vaak de enige mogelijkheid om basisvoorzieningen in stand te houden. Toch zullen deze kindcentra volgens Magito lichtende voorbeelden zijn voor de rest van het land.

Esther
3 jaar

Tekst en foto Heleen Versteegen (Sardes)

Woont bij: vader (Minne) en zus Sarah (7 jaar) in Amsterdam.

Opvang: vijf dagen per week naar een kinderdagverblijf.

Over Esther, het grote speeldier

Esther is een uitstekende prater en weet ook al heel veel. Zij kan zonder lang na te denken een dahlia van een roos onderscheiden en wijst dan ook nog de kamperfoelie aan, die bijna is uitgebloeid.

Vader Minne: “Soms zegt ze woorden waarvan ik gelijk weet dat ze die op de opvang heeft geleerd, bijvoorbeeld: actie shirt (sportief t-shirt) of zalfverf (verf in een tube).”

Spelen kan Esther als de beste. Ze is altijd vroeg wakker en dan gaat ze op haar kamer spelen.

Waar speel je dan mee Esther?

E: Ik speel verstoppertje met de Barbie. Ik verstopt Barbie.

Waar was Barbie laatst verstopt?

E: In de gordijnen.

Typisch drie: alles zelf doen

Laatst heeft vader het haar van Esther geknipt, beter gezegd: bijgepunt. Dat maakte grote indruk op Esther, want daarna speelde zij de hele week

kappertje op de crèche en tekende zij meisjes met lange oranje haren met glitters erin. Na een week lang oefenen, knipte zij op een onbewaakt ogenblik zelf al haar lange haren eraf. Tot grote schrik van vader en zus.

De week van Esther

Esther gaat iedere werkdag naar de opvang. In het weekend en in de schoolvakanties kunnen Esther en haar grote zus op de volle aandacht en tijd van haar vader rekenen.

Elke dag werken dezelfde leidsters op Esthers groep. Vader Minne: “Op dit kinderdagverblijf is er continuïteit en een duidelijke dagstructuur. Ook op mijn vrije dag kan ik haar dat niet bieden. Want op die ene vrije dag in de week, moet ik als alleenstaande vader alles doen. Ik neem haar liever niet mee als ik van de ene winkel naar de andere race.” Daarnaast ziet Minne dat Esther op de crèche sociale contacten opdoet. Een extra voordeel van deze crèche is dat de kinderen drie keer in week gezond en gevarieerd warm eten krijgen.

Wat doe je op de opvang Esther?

E: Helemaal niks.

Helemaal niks?

E: Ik heb een groot kasteel. Met heel veel meisjes met lang haar gemaakt. Met oranje haren met glitters!

Ijsbrand Jepma (Sardes)

Driejarigen naar school: juridische haken en ogen

Het experiment met startgroepen kan worden beschouwd als een opmaat voor de inrichting van een integraal kindcentrum. Dan zullen driejarigen vallen onder de Wet op het primair onderwijs. Is dat vanuit juridisch perspectief bekeken verstandig? Is een (partiële) verlaging van de leerplicht naar drie jaar raadzaam? Op welke juridische gronden wel of niet? Deze vragen werden voorgelegd aan twee experts op dit terrein: prof. dr. mr. P.W.A. Huisman, bijzonder hoogleraar Onderwijsrecht van de Faculteit Rechtsgeleerdheid aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam en prof. dr. mr. P.J.J. Zoontjens, bijzonder hoogleraar onderwijsrecht aan de Universiteit van Tilburg en tevens lid van de Onderwijsraad.

Het landelijke experiment met startgroepen voor kinderen van twee tot vier jaar (voorschoolse educatie) en de vervlechting met het onderwijsaanbod voor vier- en vijfjarigen (vroegschoolse educatie) vindt plaats zonder aanpassing van de vigerende wet- en regelgeving. Dit betekent dat er tegelijkertijd drie wetten van kracht zijn:

- De Wet op de kinderopvang en kwaliteitseisen peuterspeelzalen (Wkkip).
- De Wet Ontwikkeling door Kwaliteit en Educatie (Wet OKE).
- De Wet op het primair onderwijs (Wpo).

De eerste en laatste wet zijn ‘grote’ wettelijke kaders die respectievelijk het gehele stelsel van kinderopvang en peuterspeelzaalwerk en het gehele stelsel van primair onderwijs regelen. De middelste (deel)wet regelt aanvullend het (financieel) toegankelijk houden van het peuterspeelzaalwerk, het realiseren van een dekkend VVE-aanbod voor doelgroepkinderen en het werken met voor- en vroegschoolse programma’s in kinderdagverblijven en peuterspeelzalen.

In de praktijk betekent dit dat, indien zowel kinderen vanuit kinderopvang, peuterspeelzaal-

werk en basisonderwijs deelnemen aan het experiment, er in principe een gescheiden verantwoordelijkheid ligt bij drie partijen. Toch ligt bij het startgroepinitiatief de verantwoordelijkheid voor de uitvoering en kwaliteit van de voorschoolse educatie en de doorgaande leer- en ontwikkelings met de vroegschoolse educatie bij de basisschool. De schoolleider voert hierover de regie, aldus de bepalingen van het experiment.

Dat is nieuw. Het kan worden gezien als een duidelijke opmaat voor het inrichten van één ‘integrale educatieve voorziening’ of ‘institutioneel geconcentreerd kindcentrum’, waarin opvoeding, opvang en onderwijs in één hand komen, namelijk van het basisonderwijs. Dan krijgen ouders te maken met één instituut waarin de verschillende diensten zijn ondergebracht.

Leerplichtverlaging

In de eerste leerplichtwet uit 1901 is de leerplichtige leeftijd vastgesteld op zes jaar. Met de invoering van de Wet op het basisonderwijs in 1985 (waarbij de integratie van kleuterschool en lagere school is geregeld) is de leerplicht verlaagd van

zes naar vijf jaar. In 2006 is, mede door een voorstel van de VVD, geprobeerd om met een leerplichtverbreding (feitelijk een verlaging van vijf naar drie jaar) taalachterstanden van (allochtone) doelgroeppeuters vroegtijdig aan te pakken. De Raad van State bracht destijds echter een negatief advies uit. Er was geen politieke steun voor. De (gedeeltelijke) leerplichtverlaging zou een zeer forse maatregel zijn om een relatief kleine groep te bereiken. Het overgrote deel van de driejarigen gaat immers al naar een voorschoolse voorziening. Bovendien zou de verbrede leerplicht generiek moeten worden toegepast. Een specifieke doelgroepaanpak zou de toets van het gelijkheidsbeginsel niet doorstaan.

Volgens hoogleraar onderwijsrecht Zoontjens is het probleem voor de driejarigen de leerplicht, en niet het feit dat ze worden ondergebracht onder de werking van de Wpo. Of de driejarigen onder de leerplicht moeten vallen, is vooral een politieke beslissing. Het is een afweging tussen enerzijds het ouderlijk opvoedingsrecht en anderzijds de staatszorg ter realisering van het recht op onderwijs. Daar kunnen sommige staatsrechtgeleerden prachtige verhalen over houden, maar een dwingende norm die verhindert dat driejarigen leerplichtig kunnen zijn, ontbreekt. Het gaat dus vooral om maatschappelijke en politieke consensus hierover.

Als driejarigen onder de werking van de Wpo worden gebracht, zal er volgens Zoontjens discussie ontstaan over wat onderwijs is en in hoeverre dat voor overheidsbekostiging in aanmerking komt. Volgens het internationale recht moet het primair onderwijs door de overheid kosteloos (aan ouders) worden aangeboden¹.

¹ Aan de kinderopvang en het peuterspeelzaalwerk betalen ouders rechtstreeks uit eigen portemonnee mee. Voor kinderopvang betalen ouders mee via de belasting, afhankelijk van gebruik en inkomen. Bij peuterspeelzaalwerk betalen ouders een (inkomensafhankelijke) ouderbijdrage. Basisonderwijs is een publiek goed dat geheel en al door het Rijk wordt bekostigd. Ouders hebben hier geen kosten aan (de jaarlijkse ouderbijdrage die door scholen gevraagd wordt is op vrijwillige basis).

Naar de huidige interpretatie betreft dat het leerplichtige onderwijs, dus als driejarigen niet onder de leerplicht vallen, hoeft het onderwijs voor hen niet kosteloos te zijn. Een andere interpretatie zou kunnen zijn dat het ook bij driejarigen gaat om onderwijs dat de basis legt voor *the basic knowledge* en *basic skills* om in de samenleving – en het vervolgonderwijs – verder te kunnen. Dan valt het wel (en ook) onder de verdragsverplichting om het kosteloos aan te bieden, ongeacht of het om leerplichtig onderwijs gaat of niet. Hierover is discussie mogelijk.

“Of de driejarigen onder de leerplicht moeten vallen, is vooral een politieke beslissing”

Driejarigen ‘inregelen’

Als driejarigen onder de Wpo gaan vallen, vervolgt Zoontjens, dan is het verder een kwestie van het ‘inregelen’ van hun wettelijke positie. Zijn de bepalingen omtrent toelating en verwijdering ook op hen van toepassing? Geldt straks de Wet Passend Onderwijs ook voor driejarigen? Et cetera. Huisman is het eens met de analyse van zijn collega.

Principieel zou je je ook kunnen afvragen in hoeverre de grondwettelijke zorgplicht eveneens toeziet op de voorschoolse educatie. Je zit hier op de rand van opvang, zorg en onderwijs. Dat betekent dat de overheid dan ook zorgplicht heeft ten aanzien van de deugdelijkheid, kwaliteit en het toezicht op de naleving van de zorgplicht. Ook bij het inschrijven van driejarigen mag de toelating tot de school niet afhankelijk zijn van een geldelijke bijdrage van ouders. En dat betekent bijvoorbeeld ook een voldoende aanbod, met gekwalificeerde (bevoegde) leerkrachten/leidsters.

Volgens Huisman is het de vraag of driejarigen straks verplicht moeten worden om naar school te gaan. Dan worden scholen *verplicht* om een aanbod voor driejarigen te realiseren. Moeten alle basisscholen die extra middelen krijgen voor

onderwijsachterstandenbestrijding in overleg met voorschoolse voorzieningen een doelgericht en samenhangend VVE-aanbod voor kinderen van drie tot zes jaar realiseren? Daarmee zou overigens de verantwoordelijkheidsbreuk tussen de voor- en voorschoolse educatie worden hersteld. De gemeente wordt zo van haar plicht ontslagen. Of moet de wetgeving een *mogelijkheid* bieden tot inschrijving en aanbod voor driejarigen? In dat geval zou de verdragsverplichting inzake kosteloosheid niet strikt geïnterpreteerd hoeven worden.

“Geldt straks de Wet Passend Onderwijs ook voor driejarigen?”

Huisman ziet met name praktische knelpunten bij het onderbrengen van voorschoolse voorzieningen bij de Wpo. Zo geldt er in de kinderopvang een lagere leidster/kind-ratio (1 op 8 voor driejarigen), terwijl de Wpo geen harde uitspraken doet over de leerkracht/leerling-ratio. Vandaar ook soms die grote klassen van meer dan 35 kinderen. Als driejarigen worden ondergebracht in de school, zullen ook aanpassingen aan het gebouw nodig zijn. Gaat de gemeente dat betalen? Die gaat namelijk over de huisvesting.

Eén nieuwe wet?

Huisman werpt de principiële vraag op in hoeverre de onderwijswetten verplichtingen kunnen bevatten die niet het onderwijs treffen. Er zijn in de voorbije jaren steeds meer maatschappelijke taken op het bordje van de school gekomen. Dit wordt ook wel de ‘vermaatschappelijking van het onderwijs’ genoemd. Voorbeelden hiervan zijn

burgerschapsvorming, gezondheidsbevordering, integratie en opvang. Waar ligt de reikwijdte van de maatschappelijke taak van de school? Er lijkt geen einde aan te komen.

Verbreiding van de taken van de school heeft onvermijdelijk gevolgen voor onderwijswetgeving, die daarmee ook wordt verbreed. Maar ook andere organisaties (kinderopvang en peuterspeelzaalwerk) krijgen met nieuwe verplichtingen te maken. Wanneer er meer verplichtingen ontstaan voor verschillende instellingen voor opvoeding, opvang en onderwijs, rijst de vraag of dit allemaal wel een plaats moet hebben in aparte wetten (Wkcp, Wet OKE en Wpo). Het gevaar ligt op de loer dat er overlap ontstaat of juist een gebrek aan onderlinge samenhang. Wellicht wordt het dan tijd voor één nieuwe wet voor 0 tot 12-jarigen, aldus Huisman.

Literatuur

Brief van het ministerie van Wonen, Werken en Integratie. *Deltaplan inburgering*. Den Haag, 22 december 2009.

Huisman, P.W.A. (2006). Scholen en kinderopvang: het wetsvoorstel en praktische wenken bij samenwerking. *School en Wet*, nr. 6, p. 5-11. Hierin wordt gepleit voor een Wet op de Jeugd (op het moment dat zorg, opvang en onderwijs in elkaar overlopen).

Zoontjens, P.J.J. (2007). Thuis op school. Over kinderopvang en school en de verhouding tussen opvoeding en onderwijs. In: P.J.J. Zoontjens en J.J.M. van de Ven (Ed.), *Onderwijs, opvoeding en opvang* (pp. 9-50). Den Haag: SDU Uitgevers. (Symposiumbundel van de Nederlandse vereniging voor Onderwijsrecht 2006).

Simon 3 jaar

Tekst en foto Paulien Muller (Sardes)

Woont bij: vader Eric, moeder Paulien, broer Jacob (5 jaar) en broertje Abel (1 jaar) in Utrecht.

Opvang: drie dagen per week naar een kinderdagverblijf.

Over Simon, het knuffelmonster

Simon is een kind dat sterke emoties oproept, positieve en negatieve. Op straat vindt hij het leuk om mensen recht aan te kijken; dan flirt hij met zijn ogen en kijkt hij hoe ze reageren. Thuis kan hij enorm uitdagen: zijn boterham op de grond gooien, zijn kleine broertje omduwen, de Legotoren van zijn grote broer kapot maken. Maar hij geeft ook spontaan de helft van zijn krentenbol aan een hongerig vriendinnetje. Of hij pakt Eric's gezicht stevig tussen zijn handen en zegt vlakbij zijn mond: "Ik vind jou lief."

Typisch drie: fantasie op hol

Omdat Eric op zijn tweewekelijkse papadag nog even een werktelefoontje moest plegen, mocht Simon ondertussen op de I-pad naar een filmpje op Youtube kijken over motorcross. Sindsdien is 'Jeffrey' Nederlands kampioen motorcross, zijn grote held. Of eigenlijk, Simon is Jeffrey, in de hoek van de kamer op z'n billen met de oranje play-

mobil-motor in z'n handen. Paulien moest wel even goed nadenken toen Simon uit de verkleedmand opdook met een gele bouwhelm op en de sjeke leren handschoenen van haar oma aan. "Kijk, ik ben een crosser!" legde hij geduldig uit.

De week van Simon

De eerste vraag die Simon stelt als hij 's morgens wakker wordt is: "Ga ik vandaag naar de IJsberen?" Luidt het antwoord 'ja', dan is zijn reactie meestal "Oh joepie!" Paulien wordt blij van de enthousiaste verhaaltjes die Simons leidsters met regelmaat in zijn schrift schrijven: dat hij zo lekker heeft gestoeid met juffie Tubien of energiek heeft getijgerd over een geïmproviseerde hindernisbaan. Als Eric Simon om kwart voor zes ophaalt, zit hij vaak boven een stukje klei letterlijk af te koelen van het drukke spelen. De eerste vraag is dan: "Wat gaan we eten?" Afhankelijk van het antwoord, gaat hij blij of verdrietig, maar altijd moe, achterin de auto mee naar huis.

Judi Mesman (Hoogleraar Sardes leerstoel 'Opvoeding en onderwijs in de multiculturele samenleving, Universiteit Leiden)

De opvoeding van driejarigen: klaar voor de start?

Driejarigen hebben in de opvoeding voor een groot deel hetzelfde nodig als kinderen van andere leeftijden. In Nederland is de leeftijd van drie jaar wel enigszins bijzonder omdat dit het laatste jaar is voorafgaand aan de schoolcarrière van het kind. Wat kunnen ouders doen om de overstap naar het basisonderwijs zo soepel mogelijk te laten verlopen?

In vergelijking met tweejarige kinderen kunnen kinderen van drie zich verbaal wat beter uiten, zich wat beter in een ander verplaatsen en hun emoties en gedrag beter reguleren. Zij zijn logischerwijs op verschillende gebieden een stap vooruitgegaan ten opzichte van het voorgaande jaar. Toch hoeven ouders het roer niet ineens om te gooien als hun kind zijn of haar derde verjaardag viert. Wat belangrijk is in de opvoeding van tweejarigen is ook belangrijk in de opvoeding van driejarige kinderen. Sterker nog, bepaalde manieren van opvoeden hebben een positieve invloed op de ontwikkeling van alle kinderen, ongeacht hun leeftijd. Wat wel specifiek is voor driejarigen, is dat zij nog een jaar hebben om voorbereid te worden op de overstap naar het basisonderwijs. De vraag is welke rol ouders in dit jaar kunnen spelen om die overstap zo soepel mogelijk te laten verlopen.

Klaar voor school?

In de Engelstalige onderzoeksliteratuur wordt de term *school readiness* gebruikt wanneer men schrijft over de mate waarin kinderen er 'klaar voor zijn' om naar school te gaan. De vraag of een kind er klaar voor is om de eerste stappen in het basisonderwijs te zetten kan op verschillende manieren worden ingevuld. In de literatuur worden vijf domeinen onderscheiden die hierbij van belang zijn: (1) het lichamenlijk welzijn en de motorische ontwikkeling, (2) de sociaal-emotionele ontwikkeling, waaronder sociale vaardigheden en het vermogen emoties op gepaste wijze te uiten en te reguleren, (3) de leerhouding: nieuwsgierigheid,

initiatief, doorzettingsvermogen en concentratie, (4) de taalontwikkeling, zowel actief als passief en (5) cognitie en algemene kennis, zoals het herkennen van kleuren en cijfers. Deze domeinen hangen met elkaar samen en beïnvloeden gezamenlijk de schoolprestaties van kinderen.

De kenmerken van een driejarige in deze vijf domeinen kunnen dus een beeld geven van de mate waarin het kind in staat zal zijn om goed te functioneren op school. Veel driejarigen groeien schijnbaar als vanzelf toe naar de overstap naar de basisschool. Deze kinderen zijn lichamenlijk en sociaal-emotioneel gezond, hebben doorzettingsvermogen, kunnen zich concentreren, hebben een behoorlijke woordenschat en weten het één en ander over de wereld om hen heen. Dat dit vanzelf zou gaan is natuurlijk schijn. In vrijwel alle gevallen zijn het de ouders van deze driejarigen die de grootste bijdrage hebben geleverd aan deze ontwikkelingen. Wat doen de ouders van deze kinderen nu precies om hun kinderen zo voorbeeldig 'klaar te stomen' voor de basisschool?

Een autoritatieve opvoeding

Uit onderzoek blijkt dat een warme sensitieve opvoeding, waarbij de ouder goed ingaat op de signalen van het kind en dit combineert met een positieve en duidelijke manier van grenzen stellen goed is voor alle kinderen, dus ook voor driejarigen. Deze opvoedingsstijl wordt ook wel de autoritatieve opvoedingsstijl genoemd (niet te verwarren met de autoritaire opvoedingsstijl).

Een autoritatieve ouder geeft een kind positieve aandacht, ondersteuning en ruimte om de wereld te ontdekken, maar stelt ook duidelijke regels die nageleefd dienen te worden.

Deze opvoedingsstijl bevordert dat kinderen zich regels eigen maken en niet afhankelijk blijven van een ouder die ernaast staat en controleert of de regel wel wordt nageleefd. Een kind leert dus zelfregulatie. Daarnaast geven ouders met een warme en sensitieve opvoeding het goede voorbeeld voor positief sociaal gedrag en empathie. Door imitatie leren kinderen zich ook tegenover anderen sociaal vaardig te gedragen. Ten slotte leren kinderen van autoritatieve ouders dat zij als kind de moeite waard zijn, serieus worden genomen en leren zij verantwoordelijkheid nemen voor hun gedrag. Zo bezien is het niet verwonderlijk dat kinderen van autoritatieve ouders doorgaans gehoorzamer zijn, competentier zijn in de omgang met leeftijdgenoten en meer zelfvertrouwen hebben dan kinderen van ouders met andere opvoedingsstijlen. Voor driejarigen is dit niet anders.

“Alle gesprekken zijn voor driejarigen leerzaam, omdat ze daarmee worden blootgesteld aan nieuwe woorden, grammatica en informatie.”

Gehoorzaamheid, zelfvertrouwen en sociale vaardigheden zijn op zich al belangrijke basisvaardigheden voor een aankomende basisschoolleerling en zullen de kans op een positief eerste schooljaar verhogen. Maar wat moet een driejarige allemaal nog meer kunnen om op vierjarige leeftijd een goede start op school te maken?

Cognitieve stimulatie

Onder cognitieve stimulatie vallen activiteiten die het kind kennis bijbrengen en die het denk- en leervermogen van kinderen stimuleren. Dit kan op

verschillende manieren. De belangrijkste manier is praten met het kind. Dit hoeft natuurlijk niet een diep gesprek over een moeilijk onderwerp te zijn. Alle gesprekken zijn voor driejarigen nog leerzaam, omdat ze daarmee worden blootgesteld aan nieuwe woorden, grammatica en informatie. Simpelweg ‘ondertiteling’ geven bij wat de ouder zelf aan het doen is of bij wat het kind doet, is al heel leerzaam.

Daarnaast kan met elk speelgoed leerzaam worden omgegaan. Dit betekent dat een ouder de moeite moet nemen om met het kind mee te spelen. De verleiding is soms groot om een spelend kind weinig aandacht te geven, omdat de ouder dan ‘eindelijk iets voor zichzelf kan doen’. Toch is dat een gemiste kans. Aandacht voor positief gedrag en aansluiten bij de interesses van het kind om iets te leren is zeer effectief. Voorbeelden van leerzaam omgaan met spel zijn het benoemen van objecten en de kleur van objecten, maar ook suggesties doen over wat je allemaal met bepaald speelgoed kunt doen of het combineren van verschillende speeltjes en ideeën zodat een verhaal ontstaat. Het zijn manieren om meer te maken van een simpel spelletje. Een ander voorbeeld is het terughalen van een spelletje dat eerder is gespeeld, want driejarigen vinden herhaling niet alleen heel leuk, het bevordert ook dat de ervaringen bekliven. Soms bestaat bij ouders het misverstand dat dit soort leerzame activiteiten het spel zouden verpesten en dat je jonge kinderen hiermee niet zou moeten lastig vallen. Echter, het onderscheid tussen spelen en leren bestaat helemaal niet in de belevingswereld van een driejarige wanneer de ouder deze twee op een positieve manier weet te combineren.

Het is daarom van groot belang dat deze activiteiten op een sensitieve en ondersteunende manier worden uitgevoerd. Dat betekent dat ouders complimentjes geven als een kind iets goed doet en kinderen niet bekritisieren of afwijzen als kinderen iets moeilijk vinden. Ook is het belangrijk dat kinderen de ruimte krijgen om dingen zelf uit te proberen, maar wel op de juiste momenten positieve ondersteuning krijgen wanneer zij iets niet alleen kunnen.

Bovenstaande laat ook zien dat de dure term ‘cognitieve stimulatie’ niet betekent dat ouders met een dure materialenmap en Beethoven op de achtergrond uren moeten inplannen om hun kinderen te stimuleren. In de dagelijkse omgang veel praten met het kind, aandacht hebben voor de beleving van het kind en het aanmoedigen van ontdekking en leerzaam spel geven al een goede basis voor de vaardigheden die zo belangrijk zijn als de driejarige vier jaar wordt en naar school gaat.

Waarom doen niet alle ouders dat?

Natuurlijk is het niet zo dat alle ouders de vaardigheden en middelen hebben om alles te doen wat hierboven is beschreven. Vooral ouders met weinig opleiding, lage inkomens en veel schulden blijken veel minder gebruik te maken van positieve stimulatie dan andere ouders. Waarom dat zo is wordt duidelijk gemaakt door Rand Conger en collega’s die twee modellen beschreven die door verschillende wetenschappelijke studies zijn onderbouwd.

Volgens het zogenaamde Family Investment Model (FIM) hebben ouders met weinig opleiding en lage inkomens niet de middelen om te investeren in de ontwikkeling van hun kinderen. Dit gebrek aan middelen uit zich in de afwezigheid van leerzaam materiaal en speelgoed in huis, afwezigheid van ondersteuning, inadequate behuizing, voeding en medische zorg en het wonen in een onveilige buurt. Naast een gebrek aan middelen om leerzame materialen in huis te halen, hebben deze ouders vaak zelf van huis uit weinig ervaring met cognitieve stimulatie, waardoor ze op hun beurt weinig vaardigheden hebben om adequaat te investeren in de voorbereiding op de overgang naar school.

In het Family Stress Model (FSM) wordt beschreven dat ouders met weinig opleiding en lage inkomens relatief veel stress hebben door financiële zorgen en lichamelijke en psychische klachten. Door die stress zijn deze ouders minder goed in staat hun kinderen positieve aandacht te geven. Ook komen in deze gezinnen meer huwelijksproblemen voor, die niet bevorderlijk

zijn voor een positieve opvoeding. Dit betekent dat het gratis verstrekken van leerzaam materiaal het probleem niet zomaar oplost. Als ouders met veel stress en weinig opvoedingsvaardigheden daarmee aan de gang gaan met hun kinderen, is de kans groot dat dit averechts werkt. Uit onderzoek blijkt namelijk dat leerzame activiteiten thuis helemaal niet leerzaam zijn als de ouder ze uitvoert zonder duidelijke structuur, zonder complimentjes te geven en zonder een positieve sfeer te bewaren. Kinderen leren er dan niet alleen weinig van, ze ontwikkelen ook een aversie tegen leeractiviteiten. En dat kan natuurlijk niet de bedoeling zijn.

“Interventieprogramma’s op het gebied van cognitieve stimulatie bleken effectiever als er ook aandacht werd besteed aan de opvoedingsvaardigheden van ouders.”

Investeren in ouders

Om jonge kinderen uit risicogezinnen toch voor te bereiden op de overgang naar de basisschool, is de Voor- en Vroegschoolse Educatie ontwikkeld (VVE). Er zijn echter steeds meer aanwijzingen dat investeren in een combinatie van stimulering van kinderen buitenshuis *en* ondersteuning van ouders in de thuissituatie om hun kinderen te stimuleren waardevol kan zijn. In een recent Amerikaans onderzoek onder jonge kinderen werd aangetoond dat consequente cognitieve stimulatie op school *en* in het gezin samenhang met betere lees- en rekenprestaties.

Consequente cognitieve stimulatie thuis en op school bleek vooral voordelig voor kinderen uit gezinnen met een laag inkomen. De onderzoekers concluderen dan ook dat beleid gericht op het verbeteren van leerprestaties van kinderen in slechts één van beide settings waarschijnlijk

onvoldoende krachtig is om jonge kinderen in achterstandsposities te ondersteunen. Deze conclusie wordt onderschreven door de resultaten van een meta-analyse van interventieprogramma's op het gebied van cognitieve stimulatie. Deze bleken duidelijk effectiever als daarin ook aandacht werd besteed aan het verbeteren van de opvoedingsvaardigheden van ouders.

Concluderend kunnen we stellen dat wanneer we alle driejarige min of meer gelijke kansen willen bieden om de stap naar de basisschool succesvol te maken, het dus belangrijk is om kwetsbare ouders te ondersteunen. Een driejarige wordt vanzelf een vierjarige, maar wordt niet vanzelf een klaar-voor-school-kind. Daar heeft hij zijn ouders voor nodig.

Literatuur

- Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior, *Child Development*, 37(4), 887-907.
- Blok, H., Fukkink, R.G., Gebhardt, E.C., & Leseman, P.M. (2005). The relevance of delivery mode and other programme characteristics for the effectiveness of early childhood intervention. *International Journal of Behavioral Development*, 29, 35-47.
- Conger, R.D., & Donnellan, M.B. (2007). An interactionist perspective on the socioeconomic context of human development. *Annual Review of Psychology*, 58, 175-199.
- Crosnoe, R., Leventhal, T., Wirth, R.J., Pierce, K.M., Pianta, R.C., & NICHD Early Child Care Research Network (2010). Family socioeconomic status and consistent environmental stimulation in early childhood. *Child Development*, 81, 972-987.
- Leseman, P.P.M., & De Jong, P.F. (1998). Home literacy: opportunity, instruction, cooperation, and socialemotional quality predicting early reading achievement. *Reading Research Quarterly*, 33 (3), 294-318.
- National Education Goals Panel. (1991). *The national education goals report*. Washington, DC: Author.

Kijk mee! Kindcentra in beeld

Kinderdagverblijven en peuterspeelzalen zijn elkaars grootste inspiratiebron. In theorie kunnen prachtige plannen en ideeën worden uitgewerkt, maar écht geloofwaardig is het als er al mee wordt gewerkt. Voor dit boek zijn elf inspirerende locaties bezocht.

Pedagogisch medewerkers die in kindcentra werken of nog in opleiding zijn voor het vak zullen de praktijksituaties herkennen, maar het biedt ook nieuwe ideeën om over na te denken of gelijk uit te proberen. Hun managers en pedagogen kunnen hen daar in begeleiden en ervoor zorgen dat eventuele nieuwe werkwijzen of activiteiten worden verankerd binnen de organisatie. Docenten van de opleiding tot pedagogisch medewerker kunnen het boek als lesmateriaal gebruiken. Zij kunnen hun studenten bijvoorbeeld vragen om zelf ook een beeldverhaal te maken van het kindcentrum waar zij stage lopen. En voor docenten is het boek natuurlijk ook een kijkje in de kinderopvangkeuken.

Kijk mee! Kindcentra in beeld

Heleen Versteegen

Utrecht: Sardes, november 2010, 90 blz.

ISBN: 978-90-5563-111-7

€ 10,00 excl. verzendkosten

Praten met volle mond!

Rijk en correct taalgebruik van pedagogisch medewerkers in kinderopvang en peuterspeelzaal is cruciaal voor de taalontwikkeling van kinderen, vooral kinderen die thuis dit aanbod niet krijgen. En toch moeten veel kinderen rijk en goed taalaanbod ontberen: niet voor niets luidden onderzoekers en ROC's de noodklok over het taalniveau van (een deel van de) pedagogisch medewerkers. Met 'Praten met Volle Mond' kan het taalniveau worden verbeterd. Het is

een boek dat vol staat met concrete praktijkvoorbeelden van de manier waarop een pedagogisch medewerker de mondelinge taal van jonge kinderen kan stimuleren. In de hoeken, buiten, bij het voorlezen, tijdens het verschonen van de luiers en het aantrekken van de jaszak, noem maar op.

Het boek kan gebruikt worden ter inspiratie en als oefenboek. Opleiders kunnen het gebruiken omdat er allerlei leuke en concrete stageopdrachten in staan. Studenten en pedagogisch medewerkers vinden in dit boek ook een grammaticatoets en grammaticaoefeningen, waarmee juist de grammatica geoefend wordt die voor anderstaligen zo lastig is. Bij het boek hoort een dvd met gefilmde voorbeelden van studenten die onder begeleiding oefenen met het verbeteren van hun taalaanbod aan peuters.

Kortom: 'Praten met Volle Mond' is een ideaal boek voor iedereen die zich afvraagt hoe het taalgebruik in peuterspeelzaal en kinderopvang beter kan. Sardes en de CED-Groep hebben voor leidsters een training ontwikkeld om de taalkwaliteit te versterken. Werken volgens de uitgangspunten van Praten Met Volle Mond maakt deel uit van deze training.

Praten met Volle Mond – Taalstimulerende gesprekken met jonge kinderen, een oefenboek voor opleiding en praktijk

Kees Broekhof, Karin Westerbeek, et al;

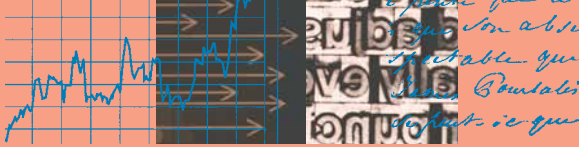
Eindredactie: Olga Abell

Utrecht: Sardes, 2010, 346 blz. met dvd

ISBN 978-90-5563-110-0

€ 12,50 excl. verzendkosten

Kijk mee! en Praten met Volle Mond zijn ontwikkeld in het kader van Vversterk, het landelijke programma voor de professionalisering van de voor- en vroegschoolse sector.

Sardes is een advies- en onderzoeksbureau dat met enthousiasme en gedrevenheid werkt in de sectoren onderwijs, kinderopvang, zorg en jeugd. Ons aanbod aan dienstverlening is breed: we doen onderzoek, geven advies en ondersteuning bij beleidsontwikkeling, ontwikkelen programma's en methodieken gebaseerd op kennis en scherpe analyses, implementeren vernieuwingen in de klas, en geven trainingen aan een breed scala van doelgroepen om de ontwikkelings- en leeransen van kinderen en jongeren te verbeteren.

Eerder verschenen Sardes Speciale Edities:

Nummer 1, September 2006	Op weg naar zorgplicht en passend onderwijs
Nummer 2, April 2007	Positief Jeugdbeleid
Nummer 3, Mei 2007	Stand van de achterstand
Nummer 4, Mei 2008	Het grote debat over het kleine kind
Nummer 5, Juni 2008	Toekomstbeelden van de brede school
Nummer 6, September 2008	Passend Onderwijs. Kansen in beeld!
Nummer 7, April 2009	Ideeën over het Bewijs voor Onderwijs
Nummer 8, Maart 2010	Profileren en indiceren
Nummer 9, September 2010	Zelfsturing als basis voor de ontwikkeling van het kind
Nummer 10, November 2010	Talenten!
Nummer 11, April 2011	Gebouwen voor kinderen